

การเรียนรู้ภาษาต่างประเทศจะช่วยให้ผู้เรียนจะช่วยให้ผู้เรียนมีนิสัยทัศนคติกว้างไกลสามารถสื่อสารกับชาวต่างประเทศได้อย่างถูกต้องเหมาะสมและมั่นใจมีเจตคติที่ดีต่อการใช้ภาษาและวัฒนธรรมต่างประเทศ นอกจากนี้ยังมีความเข้าใจและภาคภูมิใจในภาษาวัฒนธรรมและและสามารถถ่ายทอดวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ไทยไปสู่สังคมโลก

คุณภาพของผู้เรียน

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานได้กำหนดสาระการเรียนรู้กลุ่มวิชาภาษาต่างประเทศเป็นสาระการเรียนรู้ที่เสริมสร้างพื้นฐานความเป็นมนุษย์ และสร้างศักยภาพในการคิดและการทำงานอย่างสร้างสรรค์ เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีลักษณะอันพึงประสงค์ตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร ซึ่งเป็นคุณภาพตามความต้องการของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน

กระบวนการจัดการเรียนการสอน

การจัดการเรียนการสอนตามแนวการสอนภาษาเพื่อการสื่อสาร มุ่งเน้นกระบวนการเรียนรู้ที่มีการฝึกปฏิบัติ มีการนำภาษาไปใช้ได้จริงตามหน้าที่ของภาษาในการสื่อความหมาย โดยที่มีเป้าหมายอยู่ที่การใช้ภาษาสื่อสารในชีวิตจริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ภาษาได้เหมาะสมกับสภาพสังคม ดังนั้นการจัดกระบวนการเรียนรู้จะมุ่งให้ผู้เรียนมีโอกาสดูฝึกใช้ภาษาให้มากและให้มีทักษะในการแสวงหาความรู้จากแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ที่มีอยู่หลากหลายในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ผู้สอนจึงควรเลือกใช้กลยุทธ์การเรียนรู้ต่าง ๆ (Learning Strategies) ที่เหมาะสมกับวัย และระดับชั้นของผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนมีลีลาการเรียนรู้ (Learning Styles) เป็นของตนเอง กลยุทธ์การเรียนรู้ต่าง ๆ ได้แก่ กลยุทธ์ในการสื่อสาร ทักษะการจำ ทักษะการถาม การคิดอย่างมีวิจารณญาณ การคิดเชิงสร้างสรรค์ การประเมินตนเอง การวางแผนการจัดการเรียนรู้ของตนเอง การใช้วิธีเรียนแบบต่าง ๆ การทำงานร่วมกับผู้อื่น ฯลฯ ได้เหมาะสมกับตนเองตามระดับชั้น

การวัดและการประเมินผล

หลักการสำคัญในการวัดและประเมินผลที่พึงพิจารณา คือ การประเมินผลควรมีลักษณะการพิจารณากระบวนการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน เน้นคุณลักษณะและความสามารถของผู้เรียนเป็นภาพรวม ผลการประเมินต้องชี้ให้เห็นผลการปรับปรุงการเรียนการสอนของครูผู้สอนและความสำเร็จของผู้เรียนตามเป้าหมายของหลักสูตร บ่งบอกถึงความสามารถในการนำความรู้และทักษะไปใช้ในชีวิตจริงได้ ทั้งยังส่งเสริมให้ผู้เรียนได้แสดงความสามารถอย่างหลากหลาย ไม่แยกเด็ดขาดจากการเรียนการสอนเป็น การให้ข้อมูลที่ทำให้ผู้เรียนแต่ละคนรู้จักตนเองและมองเห็นแนวทางที่จะปรับปรุงตนเองให้ดีขึ้น โดยเน้นความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการให้ข้อมูล ตรวจสอบและทบทวนซึ่งกันและกัน เน้นที่การวัดกระบวนการ (Process) เท่า ๆ กับ

การวัดผลผลิต (Product) ของกระบวนการ เน้นการวัดที่สะท้อนให้เห็นถึงการใช้ความคิดพิจารณาไตร่ตรองรวมทั้งการใช้เหตุผลและการแก้ปัญหา

แหล่งการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ มีดังนี้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2545 ง, หน้า 1) แหล่งการเรียนรู้ที่สามารถใช้ประโยชน์เพื่อเพิ่มพูนทักษะทางภาษาได้นั้นมีอยู่ในที่ต่าง ๆ รอบตัวนักเรียน นับตั้งแต่ผู้คน สถานที่ต่าง ๆ ทั้งที่อยู่ใกล้ตัวนักเรียนและไกลออกไป ซึ่งจำแนกได้ดังนี้ครูผู้สอน เพื่อนร่วมชั้น พ่อ - แม่ ผู้ปกครอง ภูมิปัญญา รวมทั้งชาวต่างประเทศ ห้องสมุด สำนักวิทยบริการศูนย์การเรียนรู้ด้วยตนเอง (Self-Access Learning Center) ซึ่งเป็นที่ฝึกภาษาอเนกประสงค์ เพื่อช่วยให้ผู้เรียนได้พัฒนาความสามารถของตนเอง ในการใช้ภาษาอังกฤษสนองความต้องการของผู้เรียนที่มีความสามารถทางภาษาแตกต่างกัน โดยเลือกใช้สื่อต่าง ๆ ที่จัดไว้ได้ตามความสนใจ เช่น หนังสือพิมพ์ วารสาร CD – ROM อินเทอร์เน็ต เป็นต้น รายการวิทยุโทรทัศน์ภาคภาษาอังกฤษหรือรายการจากต่างประเทศ เช่น BBC, VOA หรือรายการเคเบิลทีวีหรือดาวเทียม เช่น CNN, Discovery, National Geography สถานที่ทำการต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน หรือรัฐวิสาหกิจ เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ท่าอากาศยาน โรงแรมต่าง ๆ กรมประชาสัมพันธ์ ธนาคาร ห้างร้าน บริษัท ร้านหนังสือ ศูนย์หนังสือ สถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ ที่ชาวต่างประเทศสนใจเข้าไปเยี่ยมชมเป็นประจำ เช่น วัด พิพิธภัณฑ์ โบราณสถาน วนอุทยานแห่งชาติ อุทยานแห่งชาติ สวนสมุนไพร สถานทูตประเทศต่าง ๆ ประจำประเทศไทย องค์การระหว่างประเทศ เช่น UNESCO UNICEF และสถาบันสอนภาษา เช่น British Council, A.U.A., ELCA ฯลฯ การเดินทางไปศึกษาต่างประเทศในช่วงปิดภาคฤดูร้อน

สรุปได้ว่า แหล่งการเรียนรู้หมายถึงแหล่งข้อมูลข่าวสาร ความรู้และประสบการณ์ทั้งหลายที่สามารถทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง จากการได้คิดเอง ปฏิบัติเองและสร้างความรู้ได้ด้วยตนเองตามอริยาศัยและต่อเนื่องจนเกิดกระบวนการเรียนรู้และสุดท้ายก็จะเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ ซึ่งการเรียนรู้เกิดได้กับผู้เรียนทุกคน ทุกที่ทุกเวลา โดยมีองค์ความรู้ที่หลากหลายเน้นทักษะที่สามารถประยุกต์นำไปใช้ในชีวิตจริง ผู้เรียนมีอิสระในการตัดสินใจเลือกตามความสนใจ ส่งเสริมความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ สามารถฝึกปฏิบัติและเรียนรู้ตนเองอย่างมีความสุข

สภาพปัจจุบันและปัญหาแหล่งการเรียนรู้ของโรงเรียนวัดชนะสงคราม

โรงเรียนวัดชนะสงคราม (อนันตชัยประชานุกูล) (2554, หน้า 1) เป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษาขนาดกลางมีพื้นที่ 7 ไร่ 3 งาน เปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาล ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีจำนวนนักเรียนทั้งสิ้น 487 คน ข้าราชการครูจำนวน 17 คน วุฒิการศึกษา ปริญญาตรี 14 คน ปริญญาโท 3 คน พนักงานราชการจำนวน 1 คน อัตราจ้าง 5 คน ลูกจ้าง 1 คน รวมทั้งสิ้น 24 คน

ข้อมูลด้านอาคารสถานที่ อาคารเรียนและอาคารประกอบ 4 หลัง ได้แก่ อาคารเรียน 2 หลัง อาคารอเนกประสงค์ 1 หลัง บ้านพักครู 1 หลัง จำนวนห้องเรียนทั้งหมด 18 ห้องเรียน แบ่งเป็น ชั้นอนุบาล 3 ขวบ 2 ห้องเรียน ชั้นอนุบาล 1-2 จำนวน 4 ห้องเรียน ชั้น ป.1-ป.6 จำนวน 12 ห้องเรียน ห้องที่จัดไว้ใช้ปฏิบัติกิจกรรมเฉพาะมีทั้งหมด 7 ห้อง ได้แก่ ห้องสมุด ห้องวิทยาศาสตร์ ห้องดนตรี ห้องคอมพิวเตอร์ ห้องพัสดุ ห้องพักครู ห้องพัฒนาการเรียนรู้ ระดับปฐมวัย พื้นที่ปฏิบัติการ/นันทนาการ ได้แก่ สนามกีฬา สนามเด็กเล่น สวนหย่อม และอาคารอเนกประสงค์ ที่ใช้เป็นโรงอาหารและหอประชุม ฯลฯ

ทิศทางการบริหาร โรงเรียนได้กำหนดกรอบนโยบายทิศทางการพัฒนา โดยมี วิสัยทัศน์ (Vision) ภายในปี พ.ศ. 2554 โรงเรียนวัดชนะสงครามมุ่งความเป็นเลิศทางวิชาการ คุณธรรมและความเป็นไทย พร้อมสนองความถนัดความสนใจผู้เรียนมีการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ ในโรงเรียน มีการพัฒนาบุคลากรให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านวิทยาการและเทคโนโลยี เพื่อเอื้ออำนวย ให้ผู้เรียนใฝ่รู้ใฝ่เรียน คิดเป็น แก้ปัญหาเป็นมีทักษะการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง สามารถดำรงชีวิตในสังคมอย่างมีความสุข พันธกิจ (Missions) 1) จัดระบบการบริหารหลักสูตร และสถานศึกษาให้สอดคล้องตามแนวปฏิรูปการศึกษา 2) ส่งเสริมสนับสนุนให้บุคลากรใน สถานศึกษาทุกคนได้พัฒนาตนเองให้มีความรู้ก้าวหน้าทันเทคโนโลยี 3) จัดกิจกรรมส่งเสริมความเป็นเลิศ ทางวิชาการยกระดับการใช้เทคโนโลยีเพื่อการเรียนรู้และจัดหาเทคโนโลยีที่ทันสมัยใช้ในการ ปฏิบัติงาน 4) จัดกิจกรรมส่งเสริมให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์และแสดงออกถึงเอกลักษณ์ ความเป็นไทย 5) จัดสิ่งแวดล้อมของสถานศึกษาให้เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ 6) ให้ชุมชนมี ส่วนร่วมในการจัดการศึกษา เป้าหมาย (Goals) ได้แก่ 1) บุคลากรในสถานศึกษามีความรู้ ความสามารถในการจัดการกิจกรรมในการเรียนการสอนอย่างมีประสิทธิภาพ 2) นักเรียนทุกช่วงชั้น มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงขึ้น 3) นักเรียนมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามมาตรฐานของ สถานศึกษาและหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน คือ ดี เก่ง และเรียนอย่างมีความสุข 4) บุคลากร นักเรียน วัดและชุมชน มีความรักวัฒนธรรม นิยมความเป็นไทยและร่วมกันรักษาเอกลักษณ์ไทย 5) สถานศึกษาและบริเวณมีสภาพแวดล้อมที่ร่มรื่นสวยงามและเหมาะแก่การใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ ของนักเรียน และชุมชน 6) นักเรียนมีสุขภาพอนามัยที่ดีทั้งทางร่างกายและจิตใจ 7) นักเรียน นำภาษาอังกฤษไปใช้ในการติดต่อสื่อสารในชีวิตประจำวันได้เหมาะสมกับระดับความรู้ (โรงเรียนวัดชนะสงคราม (อนันตชัยประชานุกุล), 2554, หน้า 24)

จากการศึกษา สํารวจ และวิเคราะห์สภาพปัจจุบันแหล่งการเรียนรู้ตาม 8 กลุ่มสาระ การเรียนรู้ของโรงเรียน พบว่า แหล่งการเรียนรู้ภายในโรงเรียนมีสองลักษณะ คือ แหล่งเรียนรู้ที่มี อยู่แล้วและสามารถใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ได้ทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ เช่น ห้องสมุด ศูนย์อินเทอร์เน็ต

ชุมชน ห้องปฏิบัติการทางภาษา ห้องปฏิบัติการคอมพิวเตอร์ และแหล่งการเรียนรู้ที่ต้องการสร้างขึ้นใหม่ สภาพปัจจุบันและปัญหาแหล่งเรียนรู้ของทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ มีดังนี้

1. กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทยสภาพปัจจุบันและปัญหา มีดังนี้

ห้องสมุด สภาพปัจจุบันห้องสมุดขาดการจัดระบบดูแล ไม่มีคอมพิวเตอร์ในการสืบค้นข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต ตู้ชั้นวางหนังสือมีไม่เพียงพอ มีสภาพเก่าและชำรุด หนังสือมีจำนวนน้อย ไม่เพียงพอในการสืบค้น ขาดระบบการจัดการที่ถูกต้องและทันสมัย ครูและนักเรียนไม่สนใจใช้ห้องสมุด ในการเป็นแหล่งสืบค้น แสวงหาความรู้ ด้านทรัพยากรบุคคล ขาดการประสานที่จะนำมาผู้ปกครองและคนในชุมชนที่มีความรู้ความสามารถด้านภาษา และภูมิปัญญาท้องถิ่น มาให้ความรู้ในโรงเรียน ครูส่วนใหญ่ให้ความรู้โดยใช้เอกสารและตำราเป็นหลัก การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน กระบวนการเรียนรู้ ด้านสื่อการเรียนการสอน มีการใช้สื่อการเรียนการสอน สื่อวัสดุอุปกรณ์ กิจกรรมโสตทัศนูปกรณ์น้อยมาก ครูขาดความรู้ความเข้าใจในการใช้พัฒนาสื่อ และการสร้างกิจกรรม นวัตกรรม การเรียนการสอนที่น่าสนใจ ห้องเรียน และสภาพแวดล้อมภายนอกห้องเรียนขาดบรรยากาศที่เร้าใจให้นักเรียนเกิดความรู้สึกรัก กระตือรือร้นอยากที่จะเรียนรู้

2. กลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ สภาพปัจจุบันและปัญหา มีดังนี้

กลุ่มสาระคณิตศาสตร์ ครูผู้สอนจัดกิจกรรมการสอนในห้องเรียนเป็นส่วนใหญ่ นักเรียนขาดความสนใจในการเรียน ครูไม่ใช้สื่อกิจกรรม นวัตกรรม เช่น อุปกรณ์การเรียนการสอน (CAI) ซอฟต์แวร์ (Software) อินเทอร์เน็ต (Internet) หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (E-Book) เป็นต้น ไม่ได้มีการจัดเตรียมแหล่งการเรียนรู้ เพื่อสร้างความรู้ที่ดีพอ เพื่อพัฒนาการเรียนการสอน เช่น ห้องสมุด ศูนย์การเรียนรู้ ชุมชน ชมรม มุมคณิตศาสตร์ ห้องปฏิบัติการคณิตศาสตร์ สื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ครูให้นักเรียนทำแบบฝึกหัดเป็นส่วนใหญ่

3. แหล่งการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์

สภาพปัจจุบัน โรงเรียนมีห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์แต่ไม่สามารถใช้การได้ตามวัตถุประสงค์และเป้าหมาย เนื่องจากห้องปฏิบัติการไม่ได้รับการปรับปรุงและพัฒนา วัสดุอุปกรณ์เก่า และมีไม่ครบตามเนื้อหาสาระการเรียนรู้ ขาดสื่อเทคโนโลยีที่ทันสมัย ขาดบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถด้านวิทยาศาสตร์ ครูส่วนใหญ่รับภาระหน้าที่จัดการเรียนการสอนเกือบ ทุกกลุ่มสาระ จึงทำให้ไม่ได้ใช้แหล่งเรียนรู้ที่มีให้เกิดประโยชน์เท่าที่ควร กระบวนการจัดการเรียนการสอน ขาดการพัฒนา และการใช้นวัตกรรมในการจัดการเรียนการสอนด้วยครูทุกคนเร่งการสอน เพื่อให้จบบทเรียน ครูผู้สอนไม่ได้พิจารณาใช้แหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับสาระและมาตรฐานการเรียนรู้ การใช้สื่อกิจกรรมเพื่อใช้ในการฝึกปฏิบัติ ฝึกทักษะด้านต่าง ๆ เช่น กระบวนการคิด การปฏิบัติ การเผชิญสถานการณ์และการประยุกต์ความรู้ของผู้เรียนมีน้อย

4. แหล่งการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม

แหล่งการเรียนรู้กลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ครูการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ตำรา และในห้องเรียน ขาดการใช้นวัตกรรม สื่อการเรียนการสอน แหล่งเรียนรู้ที่น่าสนใจทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน กระบวนการจัดการเรียนการสอน ขาดการพัฒนา และ การใช้สื่อกิจกรรมเพื่อใช้ในการฝึกปฏิบัติ ฝึกทักษะ ด้านต่าง ๆ เช่น กระบวนการคิด การปฏิบัติ การเผชิญสถานการณ์และการประยุกต์ความรู้ของผู้เรียนมีน้อย

5. แหล่งการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้ สุขศึกษาและพลศึกษา

สภาพปัจจุบันและปัญหา โรงเรียนขาดครูที่มีความชำนาญ ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ สุขศึกษาและพลศึกษา ไม่มีสนามกีฬาหรืออาคารสำหรับกีฬาหรือกิจกรรมในร่มโดยเฉพาะวัสดุ อุปกรณ์ไม่ครบตามหลักสูตร นักเรียนขาดกระบวนการพัฒนา จึงเป็นปัญหาที่โรงเรียนต้องเร่งพัฒนาแก้ไขทั้งสถานที่ สื่อและนวัตกรรมประเภทต่าง ๆ

6. แหล่งการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้ ศิลปะ

สภาพปัจจุบัน โรงเรียนได้มีการพัฒนานักเรียนโดยเน้นเพิ่มประสบการณ์การทำงานจริง ตามสถานการณ์ ส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาความคิดความฉลาดทางสติปัญญาอารมณ์ให้เห็นคุณค่าของตนเอง เพื่อการแสดงออกอย่างอิสระ แหล่งเรียนรู้ที่สำคัญในโรงเรียนที่ได้ดำเนินการอยู่แล้ว คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในด้านดนตรี นาฏศิลป์ สถานที่ สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ แต่สภาพที่เป็นปัญหาที่ปรากฏคือ ขาดอาคารเรียนด้านดนตรี นาฏศิลป์ โดยเฉพาะที่ใช้เป็นห้องเรียนที่ดัดแปลงเป็นห้องดนตรี ซึ่งเวลาเรียนและฝึกซ้อม มีเสียงดังรบกวนห้องเรียนข้างเคียง นักเรียนส่วนใหญ่ยังขาดการสืบค้น การแสวงหาความรู้จากแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ จากสื่อและเทคโนโลยีที่ทันสมัย ทำให้นักเรียนยังไม่สามารถเข้าถึงแหล่งความรู้ได้

7. แหล่งการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้ ภาษาอังกฤษและเทคโนโลยี

สภาพปัจจุบัน โรงเรียนได้มีการพัฒนานักเรียนในกลุ่มภาษาอังกฤษและเทคโนโลยี โดยมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับงานอาชีพ และเทคโนโลยีพบว่าครูและนักเรียน นำความรู้ด้านเทคโนโลยีในการเรียนการสอนด้วยตนเองน้อยมาก โรงเรียนมีจำนวนคอมพิวเตอร์ และอุปกรณ์สำหรับสื่อไม่เพียงพอ ล้าสมัย รวมทั้งครูยังไม่สามารถใช้สื่อเทคโนโลยีเพื่อการเรียนรู้ด้วยตนเองได้อย่างแท้จริง และนักเรียนไม่ได้ใช้เทคโนโลยีเพื่อการเรียนรู้ด้วยตนเอง ประกอบกับโรงเรียนขาดสื่อที่ทันสมัยและมีคุณภาพ ทำให้ไม่เพียงพอต่อการใช้เพื่อการศึกษาค้นคว้าหรือจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

8. แหล่งการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ

สภาพปัจจุบันและปัญหา ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศนี้เป็นกลุ่มที่มีความจำเป็นต้องดำเนินการอย่างเร่งด่วน โดยเฉพาะในการปฏิรูปการศึกษารอบ 2 ซึ่งประเทศมีนโยบายในการก้าวสู่ความเป็นสากล ก้าวสู่ความเป็นอาเซียน เน้นผู้เรียนให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ มีความรู้ความสามารถในการใช้ภาษาที่สองในการติดต่อสื่อสาร ปัญหาคือขาดครูที่มีความรู้ความชำนาญในกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ ครูที่สอนส่วนใหญ่เป็นครูประจำชั้นหรือประจำวิชาโรงเรียนดำเนินการโดยส่งครูเข้ารับการอบรมแต่การจัดการเรียนการสอนและการเรียนรู้อยังมีปัญหาอีกหลายประการ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้วิธีการต่างๆ ในการพัฒนาผู้เรียน โรงเรียนจึงเกิดแนวคิดในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในกลุ่มสาระนี้ให้เกิดประโยชน์ต่อผู้เรียนให้ได้มากที่สุด แหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่แล้ว คือห้องปฏิบัติการทางภาษา แต่ไม่สามารถใช้งานได้เนื่องจาก มีสภาพเก่า ทрудโทรม หมกม้วยการใช้งาน สื่อ นวัตกรรม มีน้อยไม่เพียงพอ และประการสำคัญขาดความรู้ความชำนาญในการใช้สื่อ นวัตกรรมที่ทันสมัยในการพัฒนาผู้เรียน ส่วนใหญ่เรียนจากตำราและใบงาน

สรุปประเด็นปัญหาแหล่งเรียนรู้ภายในโรงเรียน ดังนี้

1. ด้านบุคลากร (Man)

1.1 ขาดความรู้ความชำนาญในกลุ่มสาระการเรียนรู้ที่สอน

1.2 ครูและนักเรียนขาดความสนใจในการแสวงหา สืบค้น ความรู้ จากแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ

1.3 ครูใช้วิธีการสอนแบบเดิม ๆ ขาดความรู้ความเข้าใจในการใช้และพัฒนาสื่อการเรียนการสอน ไม่นำสื่อ นวัตกรรมมาใช้ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ของนักเรียน

2. งบประมาณ (Money)

2.1 งบประมาณมีจำนวนจำกัดไม่เพียงพอในการจัดสร้างสื่อ อุปกรณ์ แหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ

2.2 ขาดการประสานใช้แหล่งเงินนอกงบประมาณในการพัฒนาสถานศึกษา

3. ทรัพยากร (Materials) ขาดการบริหารจัดการทรัพยากรหรือแหล่งเรียนรู้ทั้งภายในโรงเรียน ไม่มีระบบการดูแล จัดเก็บ แยกประเภท หรือระบบทะเบียนแหล่งเรียนรู้ที่ชัดเจน

4. การบริหารจัดการ (Management) โรงเรียนไม่ได้มีการจัดทำแผนปฏิบัติการ โครงการอย่างต่อเนื่อง ขาดการมีส่วนร่วมในการทำงานแบบทีม

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการบริหารแบบมีส่วนร่วม

การบริหารแบบมีส่วนร่วมว่ามีแนวคิดพื้นฐาน (อุทัย บุญประเสริฐ, 2544, หน้า 26-31) การบริหารแบบมีส่วนร่วมมีแนวคิดพื้นฐานมาจากความเชื่อเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ที่มีความต้องการพื้นฐานความคิดเกี่ยวกับความเป็นองค์การของโรงเรียนรูปแบบของการตัดสินใจ การสร้างแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ แบบภาวะผู้นำ กลยุทธ์ในการใช้อำนาจ ทักษะเฉพาะในการบริหาร ตามทฤษฎีการบริหาร ตลอดจนความมีอิสระในการใช้และบริหารทรัพยากรด้วยตนเอง

องค์ประกอบของการบริหารแบบมีส่วนร่วม

สวอนส์เบิร์ก (Swansburg, 1996, pp. 391-394) แบ่งองค์ประกอบของการบริหารแบบมีส่วนร่วมดังนี้

1. การไว้วางใจกัน (Trust) ซึ่งเป็นปรัชญาพื้นฐานของการมีส่วนร่วม
2. ความยึดมั่นผูกพัน (Commitment)
3. การตั้งเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน (Goals and Objectives)
4. ความเป็นอิสระต่อความรับผิดชอบในงาน (Autonomy)

กระบวนการบริหารแบบมีส่วนร่วม มี 4 ขั้นตอนหลัก ดังนี้

การบริหารการมีส่วนร่วม (Participative Management) : PM เป็นการดำเนินการของฝ่ายบริหารที่จะจงใจให้โอกาสแก่ผู้ปฏิบัติงานในองค์การได้มีประโยชน์ในการเสนอแนะ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมพัฒนางานด้วยความเต็มใจ อุทิศแรงกาย แรงใจ มุ่งมั่นต่องานเสมือนว่าตนเป็นเจ้าขององค์การนั้น

ขั้นตอนการบริหารแบบมีส่วนร่วม

1. การประชุมระดมความคิด (Brain Storming) และการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshops)
2. การใช้กลุ่มงานเฉพาะกิจและคณะกรรมการ (Special Task Forces)
3. การสร้างและสานวิสัยทัศน์ (Shared Vision)
4. การจัดเวทีประชาคมเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้
5. การใช้ระบบข้อมูลและระบบศูนย์รวมข้อมูล (Centralize)

สรุปได้ว่าการบริหารแบบมีส่วนร่วม จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่าย โดยเฉพาะชุมชนรอบโรงเรียน ที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการให้ความรู้เป็นการสืบทอดความรู้ของท้องถิ่น การกำหนดค่านิยม หรือคุณธรรมที่ท้องถิ่นนั้น ๆ เห็นว่าเหมาะสมการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน ทำให้เด็กแก้ปัญหาของชุมชน ซึ่งเป็นการสร้างศักยภาพของท้องถิ่น ความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและชุมชน เป็นหัวใจสำคัญที่จะนำนักเรียนเข้าสู่ชีวิตทางสังคม ทั้งผู้บริหาร ครู นักเรียน

และชุมชน มีส่วนร่วมคิดร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ เพื่อให้บรรลุความต้องการของ
ผู้เรียนและชุมชน

การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR)

ความหมายของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

กมล สดประเสริฐ (2540, หน้า 8) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) คือการค้นคว้าและหาความรู้ ตามหลักการของการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์แบบเดิม ๆ ต่างกันแต่เพียงว่า (PAR) นั้นมีวัตถุประสงค์มุ่งไปที่การแก้ปัญหาในการพัฒนา และเป็นวิจัยที่ดำเนินไปด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้ร่วมงาน รวมทั้งกระบวนการวิจัยและในการมีหุ้นส่วนใช้ประโยชน์ของการวิจัย”

พันธุ์ทิพย์ รามสูต (2540, หน้า 31) ได้ให้ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่า “การวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (PAR) เป็นรูปแบบการวิจัยที่ประชาชนผู้ที่เคยเป็นประชากรที่ถูกวิจัย กลับบทบาทเปลี่ยนเป็นผู้ร่วมในการกระทำวิจัยนั่นเองโดยการมีส่วนร่วมตลอดกระบวนการวิจัย” จนกระทั่งกระจายความรู้ที่ได้จากการวิจัยไปสู่การลงมือปฏิบัติ

สมโภชน์ อเนกสุข (2548, หน้า 18) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นรูปแบบของการวิจัยที่นักวิจัยมีความเกี่ยวข้องในฐานะเป็นผู้มีส่วนร่วมในกิจกรรมส่วนหนึ่งขององค์การและการเป็นนักวิจัย เป็นการนำแนวคิดและวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพมาใช้ในการศึกษาโดยผู้ที่มีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยช่วยกันแสวงหารูปแบบของการพัฒนาหรือหาวิธีการแก้ปัญหามีการพัฒนาความสำคัญในการวิเคราะห์วิจารณ์ของผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อปรับปรุงสถานะความเป็นอยู่และวิถีชีวิตตลอดจนการเปลี่ยนแปลงสภาพโครงสร้างและความสัมพันธ์พื้นฐานในสังคมของตนเอง

สุภางค์ จันทวานิช (2548, หน้า 67-68) กล่าวถึงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ว่า หมายถึงวิธีการที่ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมวิจัย เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการวิจัย นับตั้งแต่การระบุปัญหา การติดตามผล จนถึงขั้นประเมินผล

ธีรวุฒิ เอกะกุล (2551, หน้า 67) การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research หรือ PAR) หมายถึงการศึกษาค้นคว้าหาความรู้เพื่อแก้ไขปรับปรุงปัญหาที่เกิดขึ้นหรือเพื่อพัฒนาส่งเสริมสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้ดีขึ้น ด้วยการให้นักวิจัยและกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยร่วมมือร่วมใจดำเนินการวิจัยร่วมกันทุกขั้นตอนของการทำวิจัย โดยใช้หลักความเป็นประชาธิปไตยในการดำเนินงานและนำผลการปฏิบัติการมาใช้ในการปรับปรุงแก้ไข หรือพัฒนาสิ่งหนึ่งสิ่งใดในพื้นที่การวิจัยให้ดียิ่งขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพ

นงนภัส คู่วรัญญู เทียงกมล (2551, หน้า 181) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ((Participatory Action Research: PAR) หมายถึง การเรียนรู้และแสวงหาความรู้จากประสบการณ์ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย คือ ระหว่างชาวบ้านผู้มีส่วนได้เสีย นักปกครองและผู้วิจัย โดยอาจจะเริ่มต้นตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมประเมินผลที่เกิดจากการดำเนินงาน รวมทั้งมีการสรุปบทเรียนร่วมกันตลอดจนร่วมหาวิธีแก้ไข ปัญหาและร่วมพัฒนาต่อไป

เคมมิส (Kemmis, 1988) กล่าวว่า การวิจัยปฏิบัติการเป็นการวิจัยที่ผู้วิจัย คือ ผู้ปฏิบัติงาน ในหน่วยงานนั้นและสิ่งที่ต้องทำวิจัย (Object) คือ แนวทางการปฏิบัติทางการศึกษา (Educational Practice) การวิจัยปฏิบัติการเป็นรูปแบบหนึ่งของการวิจัยที่ไม่แตกต่างไปจากการวิจัยอื่นในเชิง เทคนิค แต่แตกต่างในด้านวิธีการ วิธีการของการวิจัยปฏิบัติการ คือ การทำงานที่เป็นการสะท้อนผล การปฏิบัติงานของตนเองที่เป็นวงจรแบบขดลวด (Spiral of Self-Reflection) โดยเริ่มต้นที่ขั้นตอน การวางแผน (Planning) การปฏิบัติ (Action) การสังเกต (Observation) และการสะท้อนกลับ (Reflection) เป็นการวิจัยที่จำเป็นต้องอาศัยผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการสะท้อนกลับเกี่ยวกับการ ปฏิบัติเพื่อให้เกิดพัฒนาปรับปรุงการทำงานให้ดีขึ้น

ดังนั้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นการวิจัยที่ผู้เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วม ในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา พัฒนาองค์การตั้งแต่ต้นจนจบกระบวนการวิจัย

ปรัชญาและแนวคิดของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

นงนภัส คู่วรัญญู เทียงกมล (2551, หน้า 183) การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม มีปรัชญาหลักในการมุ่งช่วยเหลือกลุ่มผู้ด้อยโอกาสในสังคมและกลุ่มชายขอบบนพื้นฐานความเชื่อ ในความสามารถของมนุษย์ที่จะเรียนรู้ในสิ่งที่สามารถก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ตนเองได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการหาวิธีแก้ปัญหของตนเองเมื่ออยู่ในภาวะที่ตนจะต้องตัดสินใจว่าจะทำ อย่างไร เพื่อให้สามารถเอาชนะปัญหาและอุปสรรค ทั้งนี้เพราะเป็นสัจยาคติของการอยู่รอด ของสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย หรือแม้แต่ในมิติการพัฒนาตนเอง ทั้งนี้เพราะว่ามนุษย์เป็นสัตว์สังคม ที่มีความสามารถในการเรียนรู้และเลียนแบบพฤติกรรมของเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ดังนั้นการวิจัย เชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมจะมีส่วนสำคัญเป็นอย่างยิ่ง

กมล สดประเสริฐ (2540, หน้า 8-9) ได้กล่าวถึงการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (PAR) ว่ามาจากความเชื่อ ดังนี้

1. เชื่อว่า PAR เป็นกระบวนการที่เอนเอียงไปทางประชาธิปไตย เพราะ PAR เป็นกระบวนการทำงานร่วมกัน อันต้องอาศัยการสืบสวน ค้นหาปัญหา และข้อโต้แย้งกันอันเป็น กลุ่มวิเคราะห์สาเหตุแห่งปัญหาและปฏิบัติงานเป็นกลุ่มในการแก้ปัญหานั้น ๆ ทั้งในระยะสั้น ระยะยาว

2. PAR เชื่อว่า คนต้องพัฒนาตนเองและ PAR เกิดจากที่ประชาชนต้องแสวงหาความรู้ ในการแก้ปัญหาของตนเอง เป็นเครื่องมือหนึ่งในการช่วยคนยากจนและด้อยโอกาสด้วยการ วางพื้นฐานร่วมกันระหว่างงานพัฒนาทั้งหลายกับชุมชนเช่นนี้ นับเป็นการเอื้ออำนวยต่อ กระบวนการที่ปลดปล่อยให้ประชาชนแก้ปัญหาตนเองได้

3. PAR เน้นหนักการเรียนรู้จากประสบการณ์เพราะ PAR อาศัยการยอมรับจาก ประชาชนได้สืบทอดต่อเนื่องเป็นประสบการณ์อย่างหลากหลาย

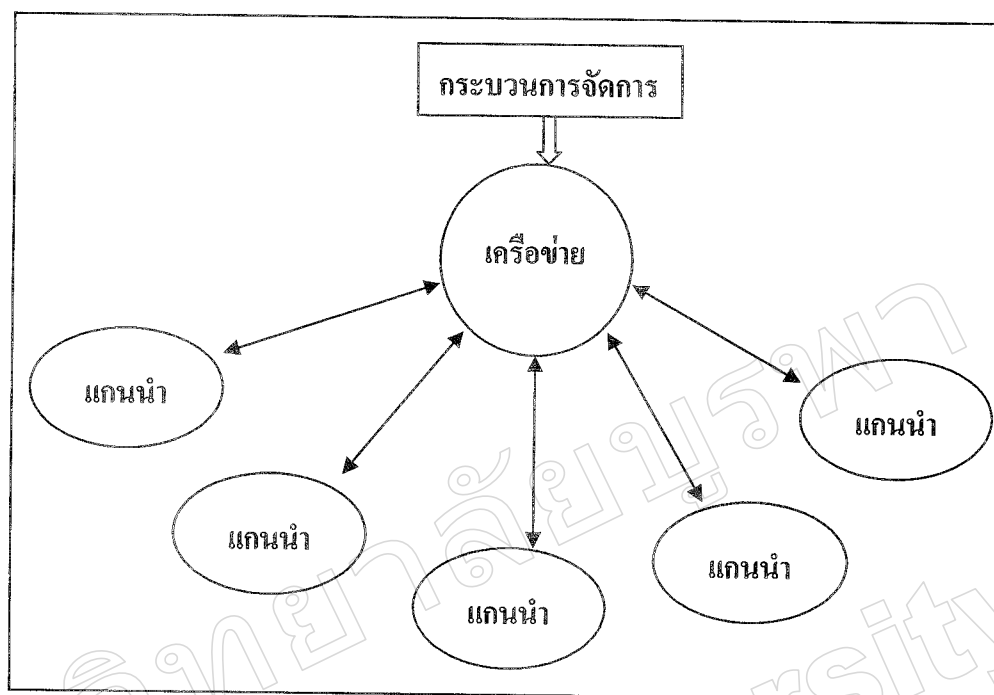
จากปรัชญาและแนวคิดของการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (PAR) สรุปได้ว่าปรัชญา และแนวคิดที่มีความสำคัญในการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม นั้นคือ

1. ความเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ ที่สามารถนำออกมาใช้ได้หากได้รับการพัฒนา ซึ่งการพัฒนานี้ไม่ได้รับมาจากการศึกษาที่เป็นทางการ หากเป็นการศึกษาที่เกิดจากการเรียนรู้ ในการลงมือปฏิบัติการวิจัยร่วมกัน ให้โอกาสในการคิด วางแผนและตัดสินใจ เรียนรู้จากการ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เมื่อมนุษย์ได้รับการพัฒนาก็จะเป็นผู้ที่มีศักยภาพ และนำความรู้เหล่านั้นออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์

2. ความเชื่อที่ว่ามนุษย์สามารถช่วยเหลือตนเองได้ (Aided Self-Help) จึงต้องมีการ สนับสนุนให้ประชาชนพัฒนาตนเอง โดยเปิดโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการแก้ปัญหา ตนเอง ช่วยเหลือตนเองมากขึ้น

3. การมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) เป็นหลักการสำคัญของการวิจัย ปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (PAR) เพราะ PAR จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย ทั้งชาวบ้าน นักวิจัยและชุมชน หากขาดฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งย่อมไม่ใช่ PAR นอกจากนี้การมีส่วนร่วม มีความสำคัญมากในทุกขั้นตอนของกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การศึกษาชุมชน วิเคราะห์ปัญหา วางแผน ปฏิบัติ ติดตามและประเมินผลตลอดจนการปรับปรุงแก้ไข มีความร่วมมือในลักษณะของ “หุ้นส่วน” (Partnership) ที่เน้นการทำงานร่วมกันอย่างเสมอภาคทุกกระบวนการ

4. แนวคิดเรื่องเครือข่ายทางสังคม (Social Network) ภายในชุมชนต่างประกอบด้วย เครือข่ายที่สำคัญในการเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชน เครือข่ายเป็นแนวความคิดของ การร่วมมือในการทำงาน เป็นรูปแบบของทางสังคมที่เปิดโอกาสให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่าง องค์กรเพื่อการแลกเปลี่ยน การสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและการมีส่วนร่วมกันทำงาน เครือข่ายประกอบด้วย บุคคล กลุ่ม องค์กรที่มาประสานกันมีเป้าหมายร่วมกันและบุคคลเหล่านั้น มีฐานะเท่าเทียมกัน (Alter & Hage, n.d. อ้างใน อภิญา เวชชัย, 2544, หน้า 24) เช่นเดียวกับ PAR ที่เกิดจากการสร้างเครือข่ายทั้งชาวบ้าน นักวิจัย องค์กรภาครัฐและเอกชนเข้ามาร่วมในการ ดำเนินงานทุกขั้นตอนและมีเป้าหมายเดียวกัน โดยคำนึงถึงความเสมอภาคเท่าเทียมกันของชาวบ้าน นักวิจัย และนักพัฒนา ดังภาพที่ 6

ภาพที่ 6 เครือข่ายกระบวนการจัดการชุมชน

5. ต้องเกิดจากความต้องการของประชาชน เนื่องจาก PAR เป็นกระบวนการที่ความต่อเนื่องตลอดเวลาไม่สิ้นสุด การวิจัยที่มาจากความต้องการอย่างแท้จริงจะส่งผลให้ประชาชนอยากที่จะมีส่วนร่วมและเรียนรู้ในการพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งหากเป็นการริเริ่มจากคนนอกชุมชนเมื่อนานไปประชาชนอาจไม่เกิดความสนใจต่อกิจกรรมนั้น

6. ความเท่าเทียมกันของคนในสังคม PAR เป็นการส่งเสริมความเท่าเทียมกันในชุมชน โดยการ ที่ชาวบ้านมีบทบาทกลายเป็นนักวิจัย ไม่ใช่เป็นเพียงผู้ถูกวิจัย เพียงฝ่ายเดียวดังที่ผ่านมา ส่งผลให้ชาวบ้านรู้สึกถึงคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ในตนเอง ได้ปลดปล่อยทางความคิด ร่วมพิจารณาปัญหา ร่วมตัดสินใจวางแผนปฏิบัติร่วมกันจึงอยู่ในฐานะแบบ “เพื่อน” หรือ “หุ้นส่วน”

กล่าวโดยสรุป การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) จึงเป็นรูปแบบของการวิจัยที่ประชาชน ผู้เคยเป็นประชากรที่ถูกวิจัยกลับบทบาทเปลี่ยนเป็นผู้ร่วมในการกระทำวิจัยนั่นเอง โดยการมีส่วนร่วมนี้จะต้องมีตลอดกระบวนการวิจัย นับแต่การตัดสินใจว่าควรจะต้องมีการริเริ่มศึกษาวิจัยในชุมชนนั้น ๆ การประมวลเหตุการณ์หลักฐานและข้อมูลเพื่อกำหนดปัญหาวิจัย การเลือก ระบุประเด็นปัญหา การสร้างเครื่องมือ การเก็บข้อมูลการวิเคราะห์และการเสนอสิ่งที่ค้นพบ จนกระทั่งกระจายความรู้ที่ได้ จากการวิจัยไปสู่การลงมือปฏิบัติ

หลักการสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นรูปแบบของการวิจัยที่ประกอบไปด้วย กระบวนการค้นคว้าทางสังคม (Social Investigation) การให้การศึกษา (Education) และการกระทำ หรือการปฏิบัติการ (Action) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีหลักการสำคัญที่ทำให้ ความเคารพต่อภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนกระบวนการสร้างความรู้

หลักการสำคัญสำหรับการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (พันธุ์ทิพย์ รามสูต, 2540, หน้า 33-34) ได้กล่าวถึงดังนี้

1. ให้ความสำคัญและความเคารพต่อภูมิความรู้ของชาวบ้าน โดยยอมรับว่าความรู้พื้นบ้าน ตลอดจนกระบวนการสร้างความรู้และกำเนิดความรู้ในวิธีอื่นที่แตกต่างไปจากนักวิชาการ ยังเป็นสิ่งที่ปฏิบัติและยอมรับกันแพร่หลายในหมู่บ้าน คนยากจน เพื่อเป็นการแก้ปัญหา ในการดำรงชีวิตของเขา
2. ปรับปรุงความสามารถและศักยภาพของชาวบ้าน ด้วยการส่งเสริม ยกย่องและ พัฒนาความเชื่อมั่นในตัวเองให้สามารถวิเคราะห์และสังเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของตนเอง ซึ่งเป็นการนำเอาศักยภาพเหล่านี้มาใช้ประโยชน์แทนที่จะเป็นเฉย ละเอียด หรือเหยียดหยามว่าเป็น สิ่งไร้ค่าเช่นเคยปฏิบัติมา
3. ให้ความรู้ที่เหมาะสมกับชาวบ้านและคนยากจน โดยให้สามารถได้รับความรู้ที่เกิดขึ้น ในระบบสังคมของเขา และสามารถที่จะทำความเข้าใจแปลความหมาย ตลอดจนนำไปใช้ได้ อย่างเหมาะสม
4. สนใจปรีทศน์ของชาวบ้าน โดยการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมจะช่วยเปิดเผยให้ เห็นคำถาม ที่ตรงกับปัญหาของชาวบ้าน เช่น การถูกกีดกัน (Alienated) จากผืนดินและ ทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ การดิ้นรนต่อสู้กับแรงบีบคั้นจากผู้มีอิทธิพล ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นคำถาม ที่นักวิจัยรูปแบบเก่าไม่เคยนึกถึงและไม่เคยเป็นจุดเน้นในการค้นหาความรู้มาก่อน
5. ปลดปล่อยความคิด การวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมจะช่วยให้ชาวบ้านและ คนยากจนสามารถใช้ความคิดเห็นของตนเองอย่างเสรี ในการมองสภาพการณ์และปัญหาของตนเอง สามารถใช้วิจารณญาณในการวิเคราะห์วิจารณ์ตรวจสอบสภาพเท็จจริงต่าง ๆ สามารถยืนหยัด ต่อต้านพลังอิทธิพลจากภายนอกหรืออำนาจกดขี่จากผู้มีอำนาจ

หลักการสำคัญการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมมีดังนี้ (ธีรวุฒิ เอกะกุล, 2551, หน้า 68)

1. หลักความเสมอภาค กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยกับนักวิจัยมีความเท่าเทียมกันของ แต่ละฝ่าย นักวิจัยไม่ใช่ผู้นำ หรือผู้ชี้แนะให้กับกลุ่มเป้าหมาย ขณะเดียวกันกลุ่มเป้าหมายไม่ใช่ ผู้ตามหรือปฏิบัติตามนักวิจัยทุกประเด็นเสมอไปทั้งสองฝ่ายต่างมีความเท่าเทียมกันเสมอภาคกัน

2. หลักการเรียนรู้ นักวิจัยควรเปิดใจให้รับข้อเสนอแนะและความรู้ความสามารถของเป้าหมายในการวิจัย รวมทั้งกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยต้องพร้อมที่จะรับการปรับเปลี่ยนตนเอง มีการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ซึ่งนักวิจัยไม่ใช่เป็นฝ่ายให้เท่านั้นแต่ต้องพร้อมที่จะเป็นฝ่ายรับด้วย

3. หลักอิสระทางความคิด การเปิดโอกาสให้กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยมีอิสระเสรีในการแสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่ที่เป็นสิ่งสำคัญ รวมทั้งสามารถใช้วิจารณ์ญาณในการวิเคราะห์วิจารณ์ได้

4. หลักการเคารพภูมิความรู้ ความรู้ของกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยที่เป็นพื้นฐานความรู้หรือประสบการณ์ของกลุ่มดังกล่าวที่แตกต่างจากนักวิจัย เป็นสิ่งสำคัญที่นักวิจัยต้องให้ความเคารพให้เกียรติ

5. หลักความเป็นประชาธิปไตย การดำเนินการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ทุกขั้นตอนของการวิจัย ต้องใช้แสดงความคิดเห็นและการพมดของเสียงส่วนใหญ่ ดังนั้น การประชุมปรึกษาหารือ พุดคุยระหว่างนักวิจัยกับกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการจึงเป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติ อยู่ตลอดเวลาที่ทำการวิจัย

เป้าหมายหลักของการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมประกอบด้วย (เนงนัท คูวรัญญู เทียงกมล, 2551, หน้า 211)

1. มีการค้นหาความรู้พื้นบ้านที่เป็นที่ยอมรับและใช้กันอย่างแพร่หลาย
2. มีการส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างวัฒนธรรม
3. มีการสร้างดุลยภาพระหว่างวิทยาศาสตร์ ความรู้ทางวิชาการกับความรู้พื้นบ้าน
4. ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการวิจัยเชิงปฏิบัติการยอมรับในความไม่เท่าเทียมกันของภาวะเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมที่หลากหลาย
5. ศึกษาแนวทางการแก้ปัญหาและการพัฒนาที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน ด้วยการคิดเอง ตัดสินใจเองและลงมือกระทำเองอย่างเป็นรูปธรรม
6. สนับสนุนการสร้างศักยภาพของชุมชนให้เข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้ (Self-Reliance) ด้วยการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) มาสร้างเป็นองค์ความรู้ (Body of Knowledge) ที่เป็นของท้องถิ่นตนเอง ซึ่งจะเป็นแนวทางที่สามารถก้าวทันยุคโลกาภิวัตน์ อีกทั้งสามารถนำตนเองสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง (Sustainable Development)
7. ชุมชนสามารถที่จะนำระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ (Information Technology) มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาท้องถิ่นเพื่อลดการพึ่งพิงความรู้และเทคโนโลยีจากต่างประเทศ

วัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา สำนักงานสถาบันราชภัฏ
กระทรวงศึกษาธิการ และสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (2545, หน้า 241) ได้กล่าวถึง
วัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

1. เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นแต่ละแห่งเข้ามาร่วมศึกษาค้นคว้า
หาข้อมูล รวมทั้งการหาประเด็นปัญหาเชิงพัฒนา และวรรณกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนตน
ไม่รอคอยให้นักวิจัยและนักพัฒนามาดำเนินการให้
2. เพื่อให้ได้ข้อมูลความเป็นจริง แนวทางการพัฒนาที่เหมาะสม หรือมีความพอดีกับ
บริบทของชุมชนท้องถิ่นนั้น

3. เพื่อให้มีการขับเคลื่อนมวลสมาชิกเข้าด้วยกัน เป็นกระบวนการของผู้มีความรับผิดชอบ
ร่วมกัน เรียนรู้ด้วยกันและแก้ไขปัญหาไปพร้อมกัน

ดังนั้นลักษณะสำคัญของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ รูปแบบเน้นการมีส่วนร่วม
ระหว่างนักวิจัยและผู้ที่เกี่ยวข้อง เน้นการปฏิบัติ และมีกระบวนการยืดหยุ่นเป็นพลวัตเกิดขึ้นซ้ำกัน
ได้อีกเป็นเกลียวปฏิสัมพันธ์ โดยพิจารณาจากผลสะท้อนของสิ่งที่ปัญหา การรวบรวมข้อมูล
และการปฏิบัติ

เป้าหมายและประโยชน์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

พันธุ์ทิพย์ รามสูต (2540, หน้า 35) กล่าวว่า เป้าหมายหลักของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ
แบบมีส่วนร่วมนั้นมี 4 ประการ ประกอบด้วย

1. ค้นหาความรู้พื้นบ้านที่เป็นที่ยอมรับและใช้กันอย่างแพร่หลาย
2. ส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างวัฒนธรรม
3. สร้างดุลยภาพระหว่างวิทยาศาสตร์ ความรู้ทางวิชาการและความรู้พื้นฐาน
4. ยอมรับในความไม่เท่าเทียมกันของภาวะสังคมเศรษฐกิจ

อรุณรุ่ง บุญธนนตพงศ์ (2549, หน้า 25) ได้กล่าวไว้สำหรับเป้าหมายของการวิจัย
เชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนี้

1. ชาวบ้าน ชุมชน ผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่จะตื่นตัว ได้รับการศึกษาเพิ่มมากขึ้น สามารถ
คิดวิเคราะห์เหตุการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง มีความเชื่อมั่นในทางที่จะให้ความร่วมมือกันหรือ
มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง เพื่อก่อประโยชน์สูงสุด
แก่ตนเองและชุมชน

2. ประชาชนได้รับการแก้ไขปัญหา ผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่มีโอกาสมากขึ้น การจัดสรร
ทรัพยากรต่าง ๆ มีการกระจายอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม รวมทั้งมีข้อมูลข่าวสารที่ส่งผลให้เกิด
คุณภาพชีวิตที่ดีต่อคนในชุมชน

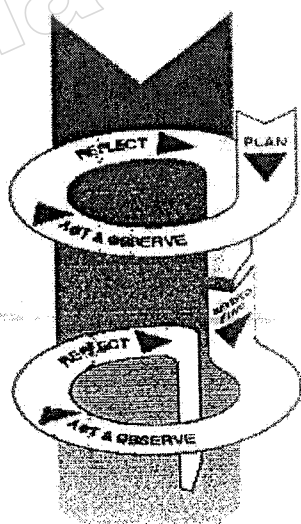
3. นักวิจัยและพัฒนาได้เรียนรู้จากชุมชน ได้ประสบการณ์การทำงานร่วมกับชุมชน อันก่อให้เกิดความเข้าใจอันดี และเกิดแนวคิดในการพัฒนาตนเองของนักวิจัยและพัฒนาอย่างแท้จริง

4. งานวิจัยสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ทันที เนื่องจากได้ลงมือทำกิจกรรมโดยอาศัยหลักการ มีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายในชุมชน และหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เกิดการผนึกกำลังร่วมกัน โดยที่ประชาชนเป็นผู้ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการ ตลอดจนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ ผลงานตามที่โครงการดำเนินการอยู่

กระบวนการของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

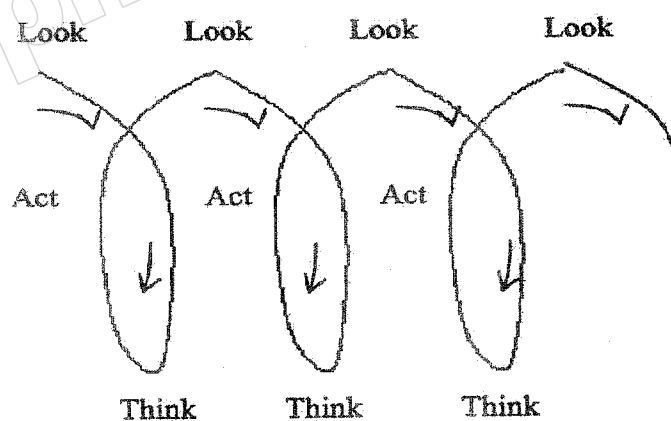
กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) มีนักวิชาการและนักการศึกษาหลายท่านได้เสนอแนวคิดไว้ ดังนี้

เคมมิส และแม็คแท็กการ์ด (Kemmis & McTaggart, 1998) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีลักษณะเดียวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ประกอบด้วยขั้นตอนมี ดังนี้ คือ 1) ขั้นการวางแผน (Planning) 2) ขั้นการกระทำ (Action) 3) ขั้นการสังเกต (Observation) 4) ขั้นการสะท้อน (Reflection) ที่เป็นกระบวนการที่เป็นพลวัตร (Dynamic Process) ของเกลียวปฏิสัมพันธ์ โดยมีกระบวนการย้อนกลับและนำไปสู่การพัฒนาขั้นต่อไป (Back and Forth) จากผลสะท้อนของสิ่งที่เป็นปัญหาเก็บรวบรวมข้อมูลและการปฏิบัติ ดังภาพที่ 7

ภาพที่ 7 กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

วิธีดำเนินการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีลักษณะร่วมกันกับการวิจัยปฏิบัติการหลายประการ ดังนี้ (สมโภชน์ อเนกสุข, 2548, หน้า 23-25) การวิจัยปฏิบัติการ (Action Research) เป็นรูปแบบของการแสวงหาความรู้ความจริงอย่างเป็นระบบโดยผู้ที่ปฏิบัติมีส่วนเกี่ยวข้องในการใช้เทคนิคกระบวนการทางวิทยาศาสตร์เพื่อปรับปรุงการดำเนินงานของตน (Gall, Gall, & Borg, 1999, p. 468) ลักษณะของการวิจัยมีจุดมุ่งหมายเพื่อหาคำตอบของปัญหาทั่ว ๆ ไป ในระดับย่อยหรือเฉพาะท้องถิ่น โดยอาจศึกษาจากกลุ่มเฉพาะเล็ก ๆ ซึ่งการวิจัยลักษณะนี้ไม่เคร่งครัดในกฎเกณฑ์และรูปแบบเหมือนกับวิธีการวิจัยตามปกติ การวิจัยปฏิบัติการเป็นสิ่งที่มีความหมายเป็นงานวิจัยที่มีเป้าหมายเพื่อเชื่อมโยงสิ่งที่ได้จากข้อค้นพบที่มีคุณภาพจากข้อมูลในการวิจัยเข้ากับประสิทธิผลของระบบที่เกี่ยวข้องในกระบวนการวิจัยนั้น (Fryer & Feather, 1994, p. 230) และใช้ข้อค้นพบนั้นไปปรับปรุงหรือแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น จากการพิจารณากระบวนการวิจัยปฏิบัติการจะพบว่า มีลักษณะเป็นเกลียวของการคิดการพิจารณา และการกระทำ ซึ่งเรียกว่า “เกลียวปฏิสัมพันธ์ (Interacting Spiral)” ซึ่งเสนอไว้โดยสตริงเกอร์ (Stringer, 1999 cited in Creswell, 2002, p. 610) ประกอบด้วย 3 ระยะ คือ ดูว่ามีปัญหาอะไร (Look) คิดพิจารณา (Think) และลงมือปฏิบัติ (Act) ซึ่งรูปแบบลักษณะนี้จะนำไปสู่การปฏิบัติที่ไม่จำเป็นต้องเป็นแนวเส้นตรง กระบวนการทั้งหลายสามารถเกิดขึ้นได้ซ้ำอีกและจะมีการปรับปรุงกระบวนการและการให้ความหมายในขั้นตอนต่อไป ดังขั้นตอนที่แสดงในภาพที่ 8

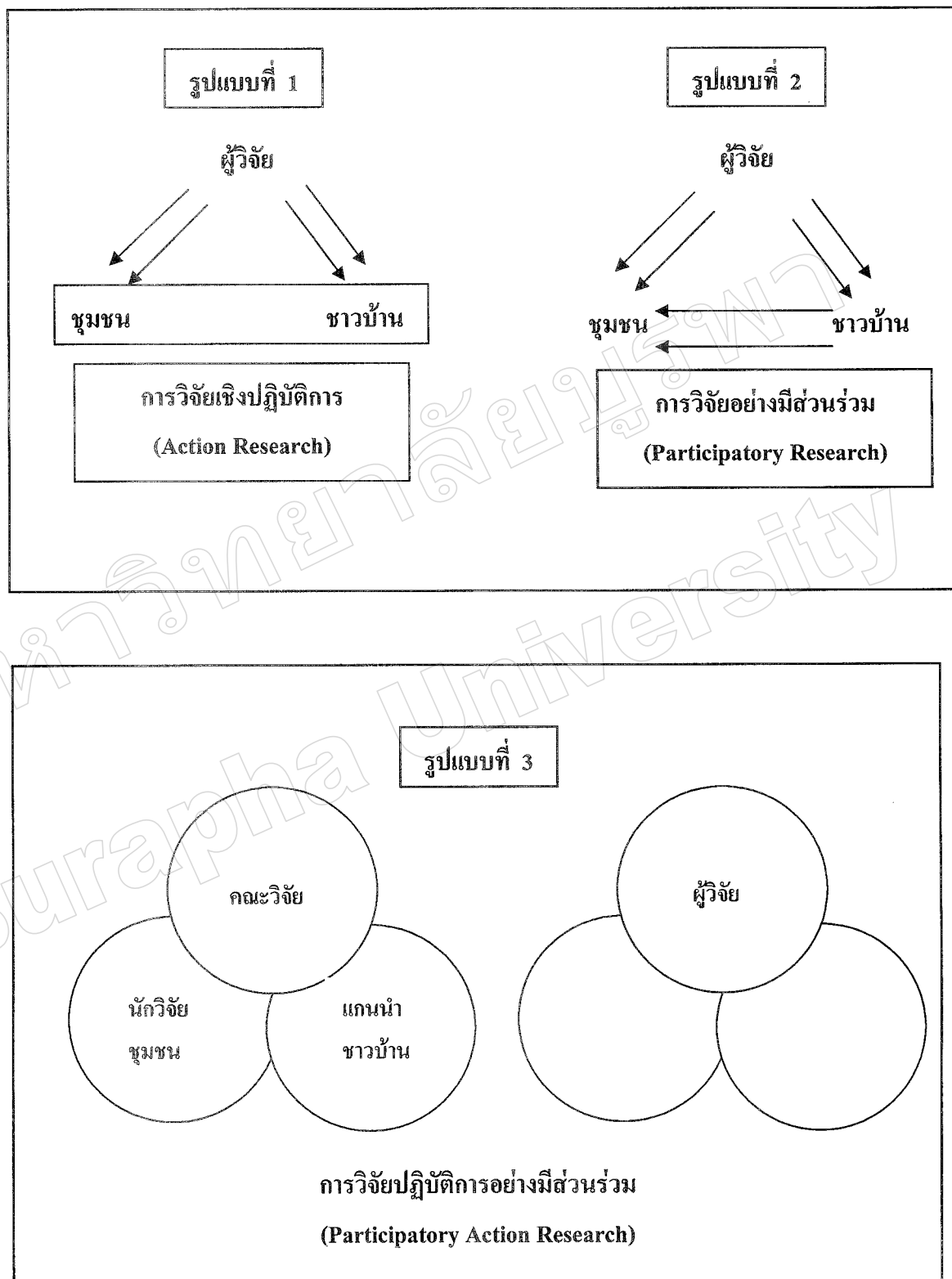

ภาพที่ 8 เกลียวปฏิสัมพันธ์ (Interacting Spiral)

เครสเวลล์ (Creswell, 2002, p. 614) ได้สรุปลักษณะสำคัญของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับการวิจัยปฏิบัติการ ดังนี้

1. มีจุดเน้นไปสู่การนำไปปฏิบัติ
2. การดำเนินการวิจัยมีการปฏิบัติร่วมกันระหว่างนักวิจัยและผู้ที่เกี่ยวข้อง
3. เป็นความร่วมมือกันระหว่างนักวิจัยและผู้เข้าร่วมการวิจัย
4. เป็นกระบวนการที่เป็นพลวัต (Dynamic Process) ของเกลียวปฏิสัมพันธ์ที่มีกระบวนการย้อนกลับและนำไปสู่การพัฒนาขั้นต่อไป (Back and Forth) จากผลสะท้อนของสิ่งที่เป็นปัญหา การเก็บรวบรวมข้อมูล และการปฏิบัติ
5. การพัฒนาแผนการดำเนินงานต้องสามารถนำไปปฏิบัติได้
6. มีการนำเสนอผลการวิจัยต่อผู้เกี่ยวข้อง เช่น โรงเรียนในท้องถิ่น ชุมชน และบุคลากรทางการศึกษา เป็นต้น

ชอบ เข้มกลัด และ โกวิท พวงงาม (2547, หน้า 6) วิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (PAR) เป็นรูปแบบของการวิจัยที่เกิดจากการมีส่วนร่วมกันในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างนักวิจัยภายนอกกับกลุ่มเป้าหมายที่ชาวบ้านหรือสมาชิกของชุมชน มีบทบาทในการเป็นนักวิจัยในชุมชน มิใช่การวิจัยที่มาจากภายนอกเป็นผู้วิจัยด้านเดียวดังแผนภูมิแสดงความแตกต่างในเชิงสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัย ชาวบ้านและ ชุมชนในการวิจัย 3 รูปแบบ (การวิจัยเชิงปฏิบัติการ การวิจัยอย่างมีส่วนร่วม และการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม) ดังภาพที่ 9

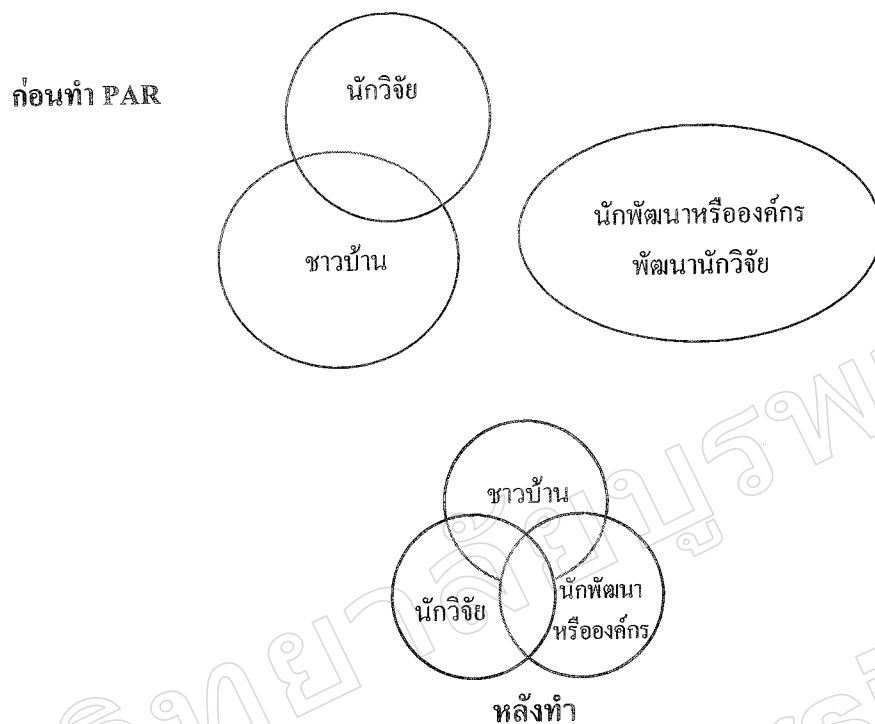

ภาพที่ 9 ความสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัย ชาวบ้าน และชุมชนสำหรับวิจัย 3 รูปแบบ

ระเบียบวิธีการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมเป็นการผสมผสานระหว่างการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมกับการวิจัยปฏิบัติการ โดยมุ่งเน้นการแก้ปัญหาของชุมชนจากโครงการและกิจกรรมที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน นักพัฒนา และนักวิจัย

สุภางค์ จันทวานิช (2548, หน้า 31) ในแง่บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั้น อธิบายไว้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั้น เป็นการผสมผสานความรู้เชิงทฤษฎีและระเบียบวิธีวิจัยของนักวิจัย และวัตถุประสงค์ของนักวิจัยและนักพัฒนา ควบคู่ไปกับการต้องการความรู้ และประสบการณ์ของผู้ถูกวิจัย ดังนั้นการดำเนินการและผลของการวิจัยจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับบุคคลหลายฝ่าย ซึ่งในการวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้ มักจะประกอบไปด้วยบุคคล 3 ฝ่ายประกอบด้วย

1. บุคคลเป้าหมาย อาจเป็นผู้แทนของกลุ่มบุคคลเป้าหมาย หรือชุมชนที่จะทำการศึกษา ซึ่งถือว่าคนในชุมชนหรือกลุ่มนั้น ซึ่งเป็นผู้ที่รู้ข้อมูลเกี่ยวกับตนเองดีที่สุด
2. นักวิจัย เป็นผู้แทนของนักวิชาการที่มีความสนใจในการวิจัยและพัฒนา ซึ่งเป็นคนนอกนักวิจัยนี้ เป็นฝ่ายผู้รู้และเชี่ยวชาญเรื่องแนวความคิด ทฤษฎีและระเบียบวิธีการวิจัย และ
3. นักพัฒนา เป็นกลุ่มผู้มีความรู้และมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนา ซึ่งมักจะเป็นผู้แทนของฝ่ายรัฐบาลหรือองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งแม้ว่าเป็นคนนอก แต่ก็นับว่าเป็นบุคคลที่ค่อนข้างจะใกล้ชิดกับบุคคลเป้าหมายของการพัฒนาหรือบุคคลกลุ่มแรกมากที่สุด ซึ่งบางครั้งในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม นักวิจัยและนักพัฒนาอาจเป็นบุคคลเดียวกันก็ได้ ดังภาพที่ 10

ภาพที่ 10 ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้าน นักวิจัย นักพัฒนาหรือองค์กรก่อนและหลังการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (สุรางค์ จันทวานิช, 2548, หน้า 31)

จากภาพที่ 10 สุรางค์ จันทวานิช (2548, หน้า 31) อธิบายไว้ว่า วงกลมแต่ละวง คือ โลกทัศน์หรือวิธีการมองปัญหาของคนแต่ละกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ซึ่งวิธีการมองนี้ย่อมแตกต่างกันไปตามกรอบแนวความคิดของแต่ละบุคคลยึดถือ ซึ่งภายหลังจากที่มีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมแล้ว บุคคลทั้งสามกลุ่ม ซึ่งประกอบด้วยนักวิจัย ชาวบ้านหรือบุคคลกลุ่มเป้าหมายและนักพัฒนา จะมีความเข้าใจถึงปัญหาและความเข้าใจร่วมกันในการพัฒนาซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญสำหรับความสำเร็จในการพัฒนา และเป็นจุดเริ่มต้นของโครงการต่าง ๆ ของชุมชนและปฏิบัติงานสามารถเป็นไปโดยมีประสิทธิภาพ

PAR จึงมีวิธีการวิจัยที่เน้นไปที่การมีส่วนร่วมของชุมชนกับนักวิจัยเป็นหลัก โดยมีลักษณะหลากหลาย ดังนี้เป็นรูปแบบของการวิจัยเกิดจากการมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างนักวิจัย

1. ใช้เทคนิคและเครื่องมือในการศึกษาชุมชนที่เป็นการประเมินสถานะชุมชนที่เรียกว่า Participatory Rapid Appraisal (PRA) และ Participatory Learning and Action เป็นการศึกษาชุมชนที่เป็นการประเมินสถานะชุมชนจากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้าน ประเมินปัญหา

และความต้องการของชุมชน (Need Assessment) โดยการช่วยกันวิเคราะห์สถานการณ์ (Situation Analysis) ปัญหาของชุมชน

2. การจัดทำโครงการหรือกิจกรรมพัฒนาต่าง ๆ ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน แกนนำชุมชน หรือผู้นำชุมชน และนักวิจัยได้มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมระหว่างที่ทำการวิจัย

3. การวิจัยแบบ PAR ชาวบ้านจะเป็นผู้รู้เท่าทันนักวิจัยหรือนักพัฒนาเพราะปัญหาวิจัย เริ่มจากชาวบ้าน ไม่ใช่สมมุติฐานของนักวิจัยหรือนักพัฒนาเพียงฝ่ายเดียว การกำหนดแนวทางหรือเลือกทาง ที่นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต จึงเป็นการผสมผสานระหว่างความรู้เชิงทฤษฎีและระเบียบวิธีวิจัยของนักวิจัย กับเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของนักพัฒนาผนวกกับความต้องการและความรอบรู้ของชาวบ้าน PAR จึงเป็นการกำหนดร่วมกันของบุคคลทั้ง 3 ฝ่าย

สุภางศ์ จันทวานิช (2548, หน้า 31) เสนอขั้นตอนการดำเนินการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม สามารถแบ่งออกได้เป็น 5 ขั้นตอนใหญ่ ๆ ดังนี้

1. ระยะเตรียมการวิจัย (Pre-Research Phase)

1.1 การสร้างสัมพันธภาพ (Build-up Rapport)

1.2 การสำรวจและศึกษาชุมชน (Surveying and Studying Community)

1.3 การคัดเลือกชุมชน (Selecting Community)

1.4 การเข้าสู่ชุมชน (Entering Community)

1.5 การเตรียมคน การเตรียมเครือข่าย

1.5.1 การเตรียมคน คือ การเตรียมความพร้อมให้กับชาวบ้าน แกนนำ นักวิจัย และนักพัฒนา

1.5.1.1 การเตรียมชาวบ้านให้ได้เข้าใจความรู้เกี่ยวกับ PAR เตรียมชาวบ้าน ให้เป็นกลุ่มหรือทีมในการวิจัย

1.5.1.2 การเตรียมนักพัฒนาได้แก่ ผู้นำชุมชน สมาชิกคนที่สำคัญของชุมชน และหน่วยงานที่ให้การสนับสนุน

1.5.1.3 การเตรียมนักวิจัย นักวิจัยต้องเตรียมตัวเองให้มีความรู้เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและเรียนรู้หลักสัมพันธภาพ

1.5.2 การเตรียมเครือข่าย คือการที่นักวิจัยประสานงานกับเครือข่ายต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชนเพื่อให้กระบวนการของ PAR ดำเนินไปได้อย่างที่ต้องการ เครือข่าย ภายในอาจจะเป็นชาวบ้าน เจ้าหน้าที่ในชุมชน หรืออาสาสมัครก็ได้ ส่วนเครือข่ายภายนอก นั้น เช่น องค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนที่ต้องการเข้ามาให้ความร่วมมือในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน แสวงหาทรัพยากรต่าง ๆ ที่ชุมชนต้องการในการแก้ปัญหา ความร่วมมือในลักษณะการสร้าง

เครือข่ายเป็นการสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมและเติมในสิ่งที่ชุมชนด้อยไป การเตรียมเครือข่าย คือ การให้เครือข่ายรับรู้และตระหนักถึงสภาพปัญหาร่วมกันที่ต้องแก้ไข โดยอาศัยการมีส่วนร่วม จากทุกฝ่ายจะทำให้งานสำเร็จยิ่งขึ้น เตรียมให้เครือข่ายเข้าใจถึงหลักการ PAR เพื่อที่จะดำเนิน กิจกรรมต่าง ๆ อย่างเข้าใจและรู้หน้าที่ของตนเองที่จะร่วมกันแก้ปัญหา เตรียมเครือข่ายที่จะทำการ สนับสนุนทั้งด้านความคิด กิจกรรมและเงินลงทุน

2. ระยะดำเนินการวิจัย (Research Phase)

2.1 การศึกษาชุมชน ขั้นตอนนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนและให้การศึกษาชุมชน ขั้นตอนนี้จะเป็นการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนและให้การศึกษากับชุมชน (Community Education Participation = CEP) พร้อมกันไป โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ด้วยการฝึกปฏิบัติ โดยการอภิปราย ปัญหาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้าน ซึ่งสามารถนำเทคนิค PAR และ AIC ในการระดม ความคิดเห็นของทั้งระดับบุคคลและระดับกลุ่มมาประเมินปัญหาและความต้องการของชุมชน (Need Assessment) พร้อมกับการประเมินความเป็นไปได้ด้านทรัพยากร (Resource Assessment) ที่มีอยู่ทั้งในและนอกชุมชน โดยเฉพาะภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากร จากหน่วยงานภาครัฐ/ เอกชน เพื่อที่จะได้นำทรัพยากรต่าง ๆ มาใช้ในการกำหนดแผนเพื่อจัดทำ โครงการต่อไป

2.2 การวิเคราะห์ปัญหาชุมชน ในขั้นตอนนี้อาจจะควบคู่กับการศึกษาของชุมชนได้ เนื่องจากเมื่อนักวิจัย นักพัฒนาและชาวบ้านได้รวมตัวเพื่อเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นต่อความสามารถศักยภาพและทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนแล้วก็จะทำการวิเคราะห์ถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนที่ต้องเร่งหาทางแก้ไข นักวิจัยและนักพัฒนาจะต้องพยายามกระตุ้นให้ชาวบ้าน แสดงความคิดเห็นออกมา เนื่องจากเป็นผู้ที่รู้ถึงสถานการณ์ของปัญหามากที่สุด ตลอดจน สนับสนุนให้ชาวบ้านเรียงลำดับความสำคัญของปัญหา ซึ่งอาจจะแบ่งได้ในแต่ละด้าน ดังนี้

- ความต้องการแก้ปัญหาในชุมชน
- ความต้องการในการสร้างเครือข่าย
- ความต้องการได้รับการศึกษา

เมื่อทั้งนักวิจัย นักพัฒนา และชาวบ้านได้แสดงความคิดเห็นร่วมกันแล้วก็จะนำมาสู่ การจัดลำดับความสำคัญของปัญหาในแต่ละด้าน ปัญหาใดมีความสำคัญที่สุด เพื่อนำปัญหาหรือ ความต้องการนั้นมาวางแผนเพื่อให้เกิดการนำมาปฏิบัติจริง

2.3 การพิจารณาความเหมาะสม ความเป็นไปได้ของโครงการ (Project Appraisal and Identification) ชาวบ้านและนักวิจัยจำเป็นต้องพิจารณาร่วมกันว่าปัญหาใดเร่งด่วนและ จะแก้ไขด้วยวิธีใดจึงจะเหมาะสม การพิจารณาความเหมาะสมของโครงการอาจพิจารณาในด้าน

ความคุ้มทุน ความเหมาะสมกับพื้นที่ ความเข้ากันได้กับขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชนและ การจัดลำดับความสำคัญของปัญหาเป็นต้น

3. ระยะของการจัดทำแผน (Planning Phase)

เป็นกระบวนการตัดสินใจร่วมกัน เพื่อคัดเลือกโครงการและกิจกรรมที่ต้องดำเนินการ เป็นโครงการที่ประชาชนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมทุกขั้นตอน ซึ่งต้องมีการกำหนด วัตถุประสงค์ของโครงการ ระบุกิจกรรม/ ขั้นตอนการดำเนินงานต่าง ๆ ให้ชัดเจน กำหนดหน้าที่ ความรับผิดชอบและสมาชิกของแต่ละคนในการดำเนินกิจกรรม ผู้วิจัยจะต้องมีวิธีการที่จะ กระตุ้นให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น โดยจะต้องให้มีการตอบคำถามร่วมกันของ กลุ่มผู้ดำเนินงานในประเด็นที่เกี่ยวกับโครงการนั้นเป็น โครงการที่มีกิจกรรมอะไร ใครเป็นผู้ทำ ทำอย่างไรใครเป็นผู้รับผิดชอบในการเจรจาต่อรองเป็นต้น

นอกจากผู้วิจัยจะเป็นผู้กระตุ้นให้สมาชิกมีส่วนร่วมในกระบวนการต่าง ๆ เพื่อที่จะให้ ชาวบ้าน เกิดความเต็มใจในการนำมาปฏิบัติแล้ว ผู้วิจัยอาจจะต้องทำหน้าที่สนับสนุนด้านต่าง ๆ เพื่อที่จะทำให้ชาวบ้านเกิดความเต็มใจในการนำมาปฏิบัติแล้ว ผู้วิจัยอาจต้องทำหน้าที่สนับสนุน ด้านต่าง ๆ เช่น การแนะนำช่องทางในการหาแหล่งทรัพยากรหรือแหล่งที่ให้การสนับสนุน ภายนอกชุมชน เพื่อนำมาใช้ ในการดำเนินงาน ในขั้นตอนนี้ควรให้ชาวบ้านจัดแกนนำเป็น กลุ่มทำงานหรือองค์กรกระกรรมการ เพื่อรองรับ โครงการหรือกิจกรรมพัฒนาและมีการสร้าง ข้อตกลงร่วมกันระหว่างชาวบ้านหรือกลุ่มทำงานซึ่งบทบาทของนักวิจัยช่วงนี้คือ การชี้แจง รายละเอียดของโครงการและประสานงาน ให้ชาวบ้านตกลงกันว่า ใครรับผิดชอบในเรื่องใด กำหนดข้อตกลงเกี่ยวกับการดำเนินงานในทุกขั้นตอน ให้ทุกคนรับรู้ ความรับผิดชอบซึ่งกันและกัน ข้อตกลงทุกเรื่องจะต้องเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายมีความโปร่งใสและตรวจสอบได้

4. ระยะการนำแผนไปปฏิบัติ (Implementation Phase)

ในการปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้ ควรจะต้องมีแกนนำหรือกลุ่มในชุมชนเป็น กลุ่มทำงาน ซึ่งเป็นกลุ่มที่สมาชิกในชุมชนให้การยอมรับ โดยกลุ่มทำงานหรือกลุ่มแกนนำนี้ อาจเป็นกลุ่มหรือองค์กรที่มีอยู่ในชุมชนซึ่งมีความเหมาะสม สอดคล้องกับวัตถุประสงค์หรือ ลักษณะของงาน ส่วนกรณีที่ชุมชนยังไม่มีกลุ่มหรือองค์กรที่เหมาะสม ก็จำเป็นต้องตั้งกลุ่มขึ้นมา ใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะของกิจกรรมที่ตั้งไว้ สิ่งสำคัญในขั้นนี้ คือ การกระจายหน้าที่ ความรับผิดชอบต่าง ๆ ระหว่างสมาชิกของกลุ่ม ระหว่างสมาชิกในกลุ่มทำงาน ระหว่างสมาชิก ชุมชนกับผู้วิจัย และการมอบหมายให้ตรงกับศักยภาพและความสามารถของบุคคล การกระจาย ทรัพยากรและการให้สมาชิกได้มีส่วนในการดำเนินการต่าง ๆ

5. ระยะติดตามและประเมินผล (Monitoring and Evaluation Phase)

การติดตามและประเมินผลโครงการ เป็นกิจกรรมที่จำเป็นและขาดไม่ได้ การติดตามผล หมายถึง การตรวจสอบของชาวบ้านหรือองค์กรของชาวบ้านว่างานหรือกิจกรรมที่ได้เริ่มทำไปนั้น สามารถดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่องเหมาะสมหรือไม่ เป็นไปตามแผนงานที่กำหนดไว้หรือไม่ เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้มากน้อยเพียงใดมีอะไรบ้างที่จะต้องแก้ไข มีปัญหาอุปสรรคอย่างไรหรือไม่ เพื่อที่จะได้มีการแก้ไข หรือปรับเปลี่ยนวิธีการให้เหมาะสมทันการ ซึ่งเป็นการติดตามและประเมินผลโดยสมาชิกชุมชน สำหรับกลไกในการติดตามประเมินผลนั้น อาจจะเป็นทั้งในรูปแบบที่มีกำหนดเวลา วิธีการ หรือมีแบบฟอร์มเพื่อใช้ในการตรวจสอบงานอย่างเป็นระบบ เพื่อเป็นแนวทางให้ชาวบ้าน องค์กรชาวบ้านนำไปใช้ หรือเป็นการติดตามประเมินผล โดยการจัดกลุ่มอภิปรายกระบวนการดำเนินงานโครงการเพื่อหาข้อบกพร่อง ในขณะเดียวกันก็เพื่อหาข้อดี ซึ่งจะได้เป็นบทเรียนสำหรับการนำไปปฏิบัติในโครงการเดิมที่จะทำต่อไปหรือโครงการใหม่

กระบวนการพลังสร้างสรรค์ (Appreciation-Influence-Control: A-I-C)

เทคนิค A-I-C นี้เป็นวิธีการ ที่รวมพลังปัญญาและพลังสร้างสรรค์ของแต่ละคนเข้ามาเป็นพลังในการพัฒนา โดยมี 3 ขั้นตอน ดังนี้ (ชอบ เข้มกล้า และโกวิทย์ พวงงาม, 2547, หน้า 54-58)

ขั้นที่ 1 A หมายถึง Appreciation คือ การทำให้ทุกคนยอมรับและชื่นชมคนอื่น โดยไม่รู้สึกละแวกต่อต้านหรือวิพากษ์วิจารณ์ ทุกคนจะมีโอกาสแสดงออกอย่างทัดเทียมด้วยภาพ ข้อเขียนหรือคำพูด ว่าเขาเห็นสถานการณ์ในปัจจุบันเป็นอย่างไร และเขาอยากเห็นความสำเร็จในอนาคตเป็นอย่างไร ซึ่งจะทำให้ทุกคนมีโอกาสใช้ข้อเท็จจริง เหตุผล และความรู้สึก ตลอดจนการแสดงออกในลักษณะต่าง ๆ ตามความเป็นจริง เมื่อทุกคนได้แสดงออกโดยได้รับการยอมรับจากคนอื่น จะทำให้ทุกคนมีความรู้สึกที่ดี มีความสุข ความอบอุ่นและเกิดพลังขึ้น ในระหว่างที่คนมาประชุมด้วยกัน A เป็นการเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์เปิดโอกาสแสดงความคิดเห็น รับฟังยอมรับและสรุปรวมอย่างสร้างสรรค์

ขั้นที่ 2 I หมายถึง Influence คือ การใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ที่แต่ละคนมีอยู่ มาช่วยกันกำหนดวิธีการหรือยุทธศาสตร์ที่จะทำให้บรรลุวิสัยทัศน์ร่วมหรืออุดมการณ์ร่วมของกลุ่มได้ดีที่สุด วิธีการที่เสนอแนะมาทั้งหมดจะถูกนำมาจัดหมวดหมู่ แยกแยะและพิจารณาร่วมกัน จนกระทั่งได้วิธีการที่กลุ่มเห็นพ้องต้องกันว่าจะนำไปสู่ความสำเร็จตามที่กลุ่มต้องการ ในการเลือกวิธีการดังกล่าวสมาชิกกลุ่มจะมีปฏิสัมพันธ์กันสูง I เป็นการกำหนดยุทธศาสตร์ มาตรการ วิธีการ และเสนอทางเลือก เพื่อให้บรรลุความมุ่งหวัง บรรลุภาพที่พึงประสงค์ ซึ่งมีขั้นตอน ดังนี้

1. การคิดกิจกรรมโครงการที่จะทำให้บรรลุตามความมุ่งหวัง/ ภาพที่พึงประสงค์
 - 1.1 วิธีการให้แต่ละคนคิด “ยุทธศาสตร์” (Strategies) ตามคำฟังให้ได้ประมาณ 1-3 ข้อ
 - 1.2 เขียน “ยุทธศาสตร์” ลงบนกระดาษย่อยแผ่นละ 1 ข้อ
 - 1.3 อธิบายแลกเปลี่ยนความคิดในกลุ่มเล็ก
 - 1.4 คัดเลือก “ยุทธศาสตร์” ที่เห็นว่าดีที่สุดประมาณ 3 – 5 ข้อ
 - 1.5 แต่ละ “ยุทธศาสตร์” อาจมียุทธศาสตร์ย่อย (มาตรการ) พ่วงมาด้วยมากกว่า 1 ข้อ
 - 1.6 อภิปรายแสดงกันได้ เพื่อหาข้อยุติที่มีเหตุผล กลุ่มพอใจมากที่สุด
2. การจัดลำดับความสำคัญ

ขั้นที่ 3 C หมายถึง Control คือ การนำวิธีการมา กำหนดเป็นแผนปฏิบัติการ (Action Plan) อย่างละเอียดว่า ทำอะไรมีหลักการและเหตุผลอย่างไร มีเป้าหมายอย่างไร ใครรับผิดชอบ เป็นหลัก ใครต้องให้ความร่วมมือ จะใช้งบประมาณค่าใช้จ่ายเท่าไร จากแหล่งใดในขั้นนี้สมาชิกแต่ละคนจะเลือกว่า ตนสมัครใจรับผิดชอบเรื่องใด ใครจะเป็นผู้ร่วมคิดวางแผนปฏิบัติการข้อใด เป็นการกำหนดข้อผูกพัน (Commitment) ให้ตนเอง เพื่อควบคุม (Control) ให้เกิดการกระทำ อันจะนำไปสู่การบรรลุผลที่เป็นเป้าหมายหรืออุดมการณ์ร่วมกันของกลุ่มในที่สุด ซึ่ง C เป็นการ ทำงานร่วมกันโดยการนำเอาโครงการและกิจกรรมมาสู่การปฏิบัติและจัดกลุ่มดำเนินการที่แต่ละกลุ่ม ถนัดและแสวงหาทรัพยากร สรุปได้ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ความคิดร่วมยอด A-I-C

A-I-C	Appreciation – Influence –Control
	● การประชุมแบบมีส่วนร่วม ● กระบวนทัศน์ใหม่ในการพัฒนา ● ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของคน ● การเรียนรู้ระหว่างการประชุม ● การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ● ยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างคุณค่าของคนอื่น ● รู้จักอดกลั้น รับฟังเหตุผล การตัดสินใจร่วมกัน
A Appreciation การเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ เปิดโอกาสแสดงความคิดเห็น รับฟัง ยอมรับและ สรุปร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ A1: สภาพปัจจุบันที่รับรู้ ดำรงสภาพจริงและสภาพอนาคตที่อยากเห็น หรือมุ่งหวัง (The Reality) A2: สภาพที่ปรารถนาในอนาคต (The Ideal/ Vision)	
I Influence กำหนดยุทธศาสตร์ มาตรการ แนวทางการและเสนอทางเลือกเพื่อให้บรรลุความมุ่งหวัง/ ภาพที่พึงประสงค์ I1: การคิดกิจกรรมโครงการที่จะทำให้บรรลุความมุ่งหวัง/ ภาพที่พึงประสงค์ I2: การจัดลำดับความสำคัญ	
C Control ทำงานร่วมกัน โดยการนำโครงการและกิจกรรมมาสู่การปฏิบัติและ จัดกลุ่มดำเนินการในแต่ละกลุ่มองค์กร และแสวงหาทรัพยากร C1: แบ่งความรับผิดชอบ C2: จัดทำแผนปฏิบัติการ	

รูปแบบและการพัฒนารูปแบบ

ความหมายของรูปแบบ

นักวิชาการ ได้ให้ความหมายของรูปแบบทั้งในลักษณะที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน ซึ่งพอจะสรุปความหมายของรูปแบบที่นักวิชาการส่วนใหญ่ให้ความคิดเห็นไว้ได้ใน 4 ลักษณะ กล่าวคือ 1) รูปแบบ หมายถึง รูปแบบของจริง รูปแบบที่เป็นแบบอย่าง และแบบจำลองที่เหมือนของจริงทุกอย่างแต่มีขนาดเล็กลงหรือใหญ่ขึ้นกว่าปกติ นักวิชาการที่ให้ความหมาย ของรูปแบบ ในลักษณะนี้ เช่น ถวัลย์รัฐ วรเทพพุฒิพงษ์ (2540, หน้า 21-23), เสรี ชัดเข้ม (2538, หน้า 3), กู๊ด (Good, 1973, p. 25), สมิธ และคณะ (Smith et al., 1961, pp. 461-462) และเว็บสเตอร์ (Webster 1983, p. 1154) 2) รูปแบบ หมายถึง สิ่งที่แสดงโครงสร้างของความสัมพันธ์หรือเหตุผลซึ่งกันและกัน เพื่อช่วยเข้าใจข้อเท็จจริงหรือปรากฏการณ์ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะนักวิชาการที่ให้ความหมายของรูปแบบในลักษณะนี้ ได้แก่ เสรี ชัดเข้ม (2538, หน้า 3), อุทัย บุญประเสริฐ (2544, หน้า 31), อุทุมพร จามรมาน (2541, หน้า 22), (Bardo & Hartman, 1982, p. 70), กู๊ด (Good, 1973), คีฟส์ (Keeves, 1988, p. 559) และวิลเลอร์ (Willer, 1967, p. 15) 3) รูปแบบ หมายถึง ลักษณะที่พึงปรารถนา ซึ่งมีลักษณะเป็นอุดมคติ หรือเกิดได้ยากในโลกของความเป็นจริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่เราอยากได้กับความสามารถที่จะหาสิ่งที่ต้องการนั้นแตกต่างกันมาก เช่น เมืองในอุดมคติ นักวิชาการที่ให้ ความหมายของรูปแบบในลักษณะนี้ ได้แก่ ถวัลย์รัฐ วรเทพพุฒิพงษ์ (2540, หน้า 21-23) 4) รูปแบบ หมายถึง ชุดของทฤษฎีที่ผ่านการทดสอบความแม่นยำ (Validity) และความน่าเชื่อถือ (Reliability) แล้ว สามารถระบุและพยากรณ์ความสัมพันธ์ระหว่าง ตัวแปรโดยวิธีการทางคณิตศาสตร์หรือทางสถิติ ได้ด้วย นักวิชาการที่ให้ความหมายของรูปแบบในลักษณะนี้ ได้แก่ ถวัลย์รัฐ วรเทพพุฒิพงษ์ (2540, หน้า 21-23) และวิลเลอร์ (Willer, 1967, p. 15)

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ รูปแบบหมายถึง สิ่งที่เป็นตัวแทนของลักษณะความสัมพันธ์ ที่เกิดจากความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาสถานศึกษาเป็น แหล่งเรียนรู้โดยใช้การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ((Participatory Action Research) เพื่อพัฒนา สถานศึกษาเป็นแหล่งการเรียนรู้ 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ประกอบด้วย กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย กลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคม ศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม กลุ่มสาระการเรียนรู้สุขศึกษาและพลศึกษากลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ กลุ่มสาระการเรียนรู้ การงานอาชีพและเทคโนโลยี และกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ กำหนดแนวทางการพัฒนาซึ่งสอดคล้องกับรูปแบบในลักษณะที่ 2

ประเภทของรูปแบบ

รูปแบบมีหลายประเภทด้วยกันซึ่งนักวิชาการด้านต่าง ๆ ก็ได้จัดแบ่งประเภทต่างกันออกไป สำหรับรูปแบบทางการศึกษาและสังคมศาสตร์นั้น ได้แบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ (Keeves, 1988, pp. 561-565)

1. Analogue Model เป็นรูปแบบที่ใช้การอุปมาอุปมัยเทียบเคียงปรากฏการณ์ซึ่งเป็นรูปธรรมเพื่อสร้างความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่เป็นนามธรรม เช่น รูปแบบในการทำจำนวนนักเรียนที่จะเข้าสู่ระบบโรงเรียน ซึ่งอนุมานแนวคิดมาจากการเปิดน้ำเข้าและปล่อยน้ำออกจากถัง นักเรียนที่จะเข้าสู่ระบบเปรียบเทียบกับน้ำที่เปิดออกจากถัง ดังนั้นนักเรียนที่คงอยู่ในระบบจึงเท่ากับนักเรียนที่เข้าสู่ระบบลบด้วยนักเรียนที่ออกจากระบบ เป็นต้น

2. Semantic Model เป็นรูปแบบที่ใช้ภาษาเป็นสื่อในการบรรยายหรืออธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาด้วยภาษา แผนภูมิ หรือรูปภาพ เพื่อให้เห็นโครงสร้างทางความคิด องค์ประกอบ และความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของปรากฏการณ์นั้น ๆ และใช้ข้อความในการอธิบายเพื่อให้เกิดความกระจ่างมากขึ้น

3. Mathematical Model เป็นรูปแบบที่ใช้สมการทางคณิตศาสตร์เป็นสื่อในการแสดงความสัมพันธ์ของตัวแปรต่าง ๆ รูปแบบประเภทนี้นิยมใช้กันทั้งในสาขาจิตวิทยาและศึกษาศาสตร์ รวมทั้งการบริหารการศึกษาด้วย

4. Causal Model เป็นรูปแบบที่พัฒนามาจากเทคนิคที่เรียกว่า Path Analysis และหลักการสร้าง Semantic Model โดยการนำเอาตัวแปรต่าง ๆ มาสัมพันธ์กันเชิงเหตุและผลที่เกิดขึ้น เช่น The Standard Deprivation Model ซึ่งเป็นรูปแบบที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างสภาพทางเศรษฐกิจสังคมของบิดา มารดา สภาพแวดล้อมทางการศึกษาที่บ้าน และระดับสติปัญญาของเด็ก เป็นต้น

สรุปได้ว่า การแบ่งประเภทของรูปแบบ จะขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ในการอธิบายรูปแบบนั้น ๆ สำหรับการวิจัยครั้งนี้ รูปแบบที่ใช้เป็นประเภท Semantic Model (ตามข้อ 2) ซึ่งเป็นรูปแบบที่ใช้ภาษาเป็นสื่อในการบรรยายหรืออธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษา เพื่อให้เห็นมโนทัศน์ ซึ่งเป็นโครงสร้างทางความคิด องค์ประกอบ และความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของปรากฏการณ์

การพัฒนารูปแบบ

คีฟส์ (Keeves, 1988, p. 560) กล่าวว่า รูปแบบที่ใช้ประโยชน์ได้ ควรจะมีข้อกำหนด (Requirement) 4 ประการ คือ

1. รูปแบบ ควรประกอบด้วยความสัมพันธ์อย่างมีโครงสร้าง (Structural Relationship) มากกว่าความสัมพันธ์ที่เกี่ยวเนื่องกันแบบรวม ๆ (Associative Relationship)

2. รูปแบบ ควรใช้เป็นแนวทางในการพยากรณ์ผลที่จะเกิดขึ้น ซึ่งสามารถตรวจสอบได้โดยการสังเกต ซึ่งเป็นไปได้ที่จะทดสอบรูปแบบพื้นฐานของข้อมูลเชิงประจักษ์ได้

3. รูปแบบ ควรจะต้องระบุหรือชี้ให้เห็นถึงกลไกเชิงเหตุผลของเรื่องที่ศึกษา ดังนั้น นอกจากรูปแบบจะเป็นเครื่องมือในการพยากรณ์ได้ ควรใช้อธิบายปรากฏการณ์ได้ด้วย

4. รูปแบบ ควรเป็นเครื่องมือในการสร้างมโนทัศน์ใหม่ และสร้างความสัมพันธ์ของตัวแปรในลักษณะใหม่ ซึ่งเป็นการขยายในเรื่องที่กำลังศึกษา

การพัฒนาแบบนี้มีขั้นตอนในการดำเนินงานแตกต่างกันไป แต่โดยทั่วไปแล้วอาจจะแบ่งออกเป็นสองตอนใหญ่ ๆ คือ การสร้างรูปแบบ (Construct) และการหาความตรง (Validity) ของรูปแบบ (Willer, 1967, p. 83) ส่วนรายละเอียดในแต่ละขั้นตอนว่ามีการดำเนินการอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับ ลักษณะและกรอบแนวคิดซึ่งเป็นพื้นฐานในการพัฒนารูปแบบนี้ ๆ ตัวอย่างงานวิจัยที่เกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบ ได้แก่การพัฒนาแบบซึ่งเป็นรูปแบบการควบคุมวิทยานิพนธ์ของ บุญชม ศรีสะอาด (2535, หน้า 13) ซึ่งได้แบ่งการดำเนินการออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ การพัฒนารูปแบบและการทดสอบประสิทธิภาพและประสิทธิผลของรูปแบบ ในส่วนการพัฒนารูปแบบนี้ ดำเนินการโดยวิเคราะห์ลำดับในการทำวิทยานิพนธ์ หลักการเขียนรายงานการวิจัย จุดบกพร่องที่มักจะพบในการทำวิทยานิพนธ์ ฯลฯ แล้วนำองค์ประกอบเหล่านั้นมาสร้างเป็นรูปแบบการควบคุมวิทยานิพนธ์ตามลำดับ ขึ้นในการทำวิทยานิพนธ์ หลังจากนั้นจะเป็นขั้นตอนที่ 2 นำรูปแบบดังกล่าวไปทดสอบและประเมินประสิทธิภาพและประสิทธิผลของรูปแบบ

จากการศึกษาแนวคิดและกระบวนการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบ ผู้วิจัยสรุปรูปแบบที่ใช้ในการสร้างพัฒนารูปแบบแบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การสร้างหรือพัฒนารูปแบบ และ 2) การตรวจสอบความเที่ยงตรงของรูปแบบ แต่ละขั้นตอนมีรายละเอียด ดังนี้ (Willer, 1967, p. 83)

ขั้นตอนที่ 1 การสร้างหรือพัฒนารูปแบบ ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยจะสร้างหรือพัฒนารูปแบบขึ้นมาก่อนเป็นรูปแบบตามสมมติฐาน (Hypothesis Model) โดยศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ผู้วิจัยอาจจะศึกษารายกรณีหน่วยงานที่ดำเนินการในเรื่องนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี ผลการศึกษาจะนำมาใช้กำหนดองค์ประกอบหรือตัวแปรต่าง ๆ ภายในรูปแบบ รวมทั้งลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบหรือตัวแปรเหล่านั้น หรือลำดับก่อนหลังของแต่ละองค์ประกอบในรูปแบบ ดังนั้น การพัฒนารูปแบบในขั้นตอนนี้จะต้องอาศัยหลักการของเหตุผลเป็นรากฐานสำคัญ โดยทั่วไปการศึกษาในขั้นตอนนี้จะมีขั้นตอนย่อย ๆ ดังนี้

1. การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำสารสนเทศที่ได้มาวิเคราะห์ และสังเคราะห์เป็นร่างกรอบความคิดการวิจัย

2. การศึกษาจากบริบทจริงในขั้นตอนนี้อาจจะดำเนินการได้หลายวิธี ดังนี้

2.1 การศึกษาสภาพและปัญหาการดำเนินการในปัจจุบันของหน่วยงาน โดยศึกษาความคิดเห็นจากบุคคลที่เกี่ยวข้อง (Stakeholder) ซึ่งวิธีศึกษาอาจจะใช้วิธีการสัมภาษณ์ การสอบถาม การสำรวจ การสนทนากลุ่ม เป็นต้น

2.2 การศึกษารายกรณี (Case Study) หรือพหุกรณี หน่วยงานที่ประสบผลสำเร็จ หรือมีแนวปฏิบัติที่ดีในเรื่องที่ศึกษา เพื่อนำมาเป็นสารสนเทศที่สำคัญในการพัฒนารูปแบบ

2.3 การศึกษาข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ทรงคุณวุฒิ วิธีศึกษาอาจจะใช้วิธีการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เป็นต้น

3. การจัดทำรูปแบบ ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยจะใช้สารสนเทศที่ได้ในข้อ 1 และ 2 มาวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อกำหนดเป็นกรอบความคิดการวิจัย เพื่อนำมาจัดทำรูปแบบ อย่างไรก็ตามในงานวิจัยบางเรื่องนอกจากจะศึกษาตามขั้นตอนที่กล่าวมาแล้ว ผู้วิจัยยังอาจจะศึกษาเพิ่มเติมโดยใช้กระบวนการวิจัยแบบการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ในการพัฒนารูปแบบก็ได้

ขั้นตอนที่ 2 การทดสอบความเที่ยงตรงของรูปแบบ ภายหลังจากที่ได้พัฒนารูปแบบในขั้นตอนแรกแล้วจำเป็นที่จะต้องทดสอบความเที่ยงตรงของรูปแบบดังกล่าว เพราะรูปแบบที่พัฒนาขึ้นถึงแม้จะพัฒนาโดยมีรากฐานจากทฤษฎี แนวความคิดรูปแบบของบุคคลอื่น และผลการวิจัยที่ผ่านมา แต่ก็ยังเป็นเพียงรูปแบบตามสมมติฐาน ซึ่งจำเป็นที่จะต้องตรวจสอบความเที่ยงตรงของรูปแบบว่ามีความเหมาะสมหรือไม่ เป็นรูปแบบที่มีประสิทธิภาพตามที่มุ่งหวังหรือไม่ การเก็บรวบรวมข้อมูลในสถานการณ์จริงหรือทดลองใช้รูปแบบในสถานการณ์จริงจะช่วยให้ทราบอิทธิพลหรือความสำคัญขององค์ประกอบย่อยหรือตัวแปรต่าง ๆ ในรูปแบบผู้วิจัยอาจจะปรับปรุงรูปแบบใหม่โดยการตัดองค์ประกอบหรือตัวแปรที่พบว่าไม่มีอิทธิพลหรือมีความสำคัญน้อยออกจากรูปแบบ ซึ่งจะช่วยให้ได้รูปแบบที่มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น

การทดสอบรูปแบบอาจกระทำได้ใน 4 ลักษณะ ดังนี้

1. การทดสอบรูปแบบด้วยการประเมินตามมาตรฐานที่กำหนด เป็นการประเมินที่พัฒนาโดย The Joint Committee on Standards of Educational Evaluation ภายใต้การดำเนินงานของ สตรัมป์บริม และคณะได้นำเสนอหลักการประเมินเพื่อเป็นบรรทัดฐานของกิจกรรมการตรวจสอบรูปแบบ ประกอบด้วยมาตรฐาน 4 ด้าน (สุวิมล ว่องวานิช, 2549, หน้า 54-56) ดังนี้

1.1 มาตรฐานความเป็นไปได้ (Feasibility Standards) เป็นการประเมินความเป็นไปได้ในการนำไปปฏิบัติจริง

1.2 มาตรฐานด้านความเป็นประโยชน์ (Utility Standards) เป็นการประเมินการสนองตอบต่อความต้องการของผู้ใช้รูปแบบ

1.3 มาตรฐานด้านความเหมาะสม (Propriety Standards) เป็นการประเมินความเหมาะสมทั้งในด้านกฎหมายและศีลธรรมจรรยา

1.4 มาตรฐานด้านความถูกต้องครอบคลุม (Accuracy Standards) เป็นการประเมินความน่าเชื่อถือ และได้สาระครอบคลุมครบถ้วนตามความต้องการอย่างแท้จริง

2. การทดสอบรูปแบบด้วยการประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิ การทดสอบรูปแบบในบางเรื่องไม่สามารถกระทำได้โดยข้อมูลเชิงประจักษ์ ด้วยการประเมินค่าพารามิเตอร์ของรูปแบบหรือการดำเนินการทดสอบรูปแบบด้วยวิธีการทางสถิติ แต่งานวิจัยบางเรื่องนั้นต้องการความละเอียดอ่อนมากกว่าการได้ตัวเลขแล้วสรุป ซึ่ง ไอส์เนอร์ (Eisner, 1976, pp. 192-193) ได้เสนอแนวคิดของการทดสอบหรือประเมินรูปแบบโดยใช้ผู้ทรงคุณวุฒิ โดยมีแนวคิด ดังนี้

2.1 การประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิ จะเน้นการวิเคราะห์และวิจารณ์อย่างลึกซึ้งเฉพาะในประเด็นที่ถูกพิจารณา ซึ่งไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ หรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ การตัดสินใจเสมอไปแต่อาจจะผสมผสานกับปัจจัยต่าง ๆ ในการพิจารณาเข้าด้วยกันตาม วิจารณ์ของของผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อให้ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับข้อมูลคุณภาพ ประสิทธิภาพและ ความเหมาะสมของสิ่งที่จะทำการประเมิน

2.2 รูปแบบการประเมินที่เป็นความชำนาญเฉพาะทาง (Specialization) ในเรื่องที่จะประเมินโดยพัฒนามาจากแบบการวิจารณ์งานศิลปะ (Art Criticism) ที่มีความละเอียดอ่อนลึกซึ้ง และต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญระดับสูงมาเป็นผู้นิรนัย เนื่องจากการวัดคุณค่าที่ไม่อาจประเมิน ด้วยเครื่องวัดใด ๆ และต้องใช้ความรู้ความสามารถของผู้ประเมินอย่างแท้จริง แนวคิดนี้ได้นำมา ประยุกต์ใช้ในทางการศึกษาระดับสูงมากขึ้น ทั้งนี้เพราะเป็นองค์ความรู้เฉพาะสาขา ผู้ที่ศึกษาเรื่อง นั้นจริง ๆ จึงจะทราบและเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ดังนั้น ในวงการศึกษาก็จึงนิยมนำรูปแบบนี้มาใช้ในเรื่อง ที่ต้องการความลึกซึ้งและความเชี่ยวชาญเฉพาะ

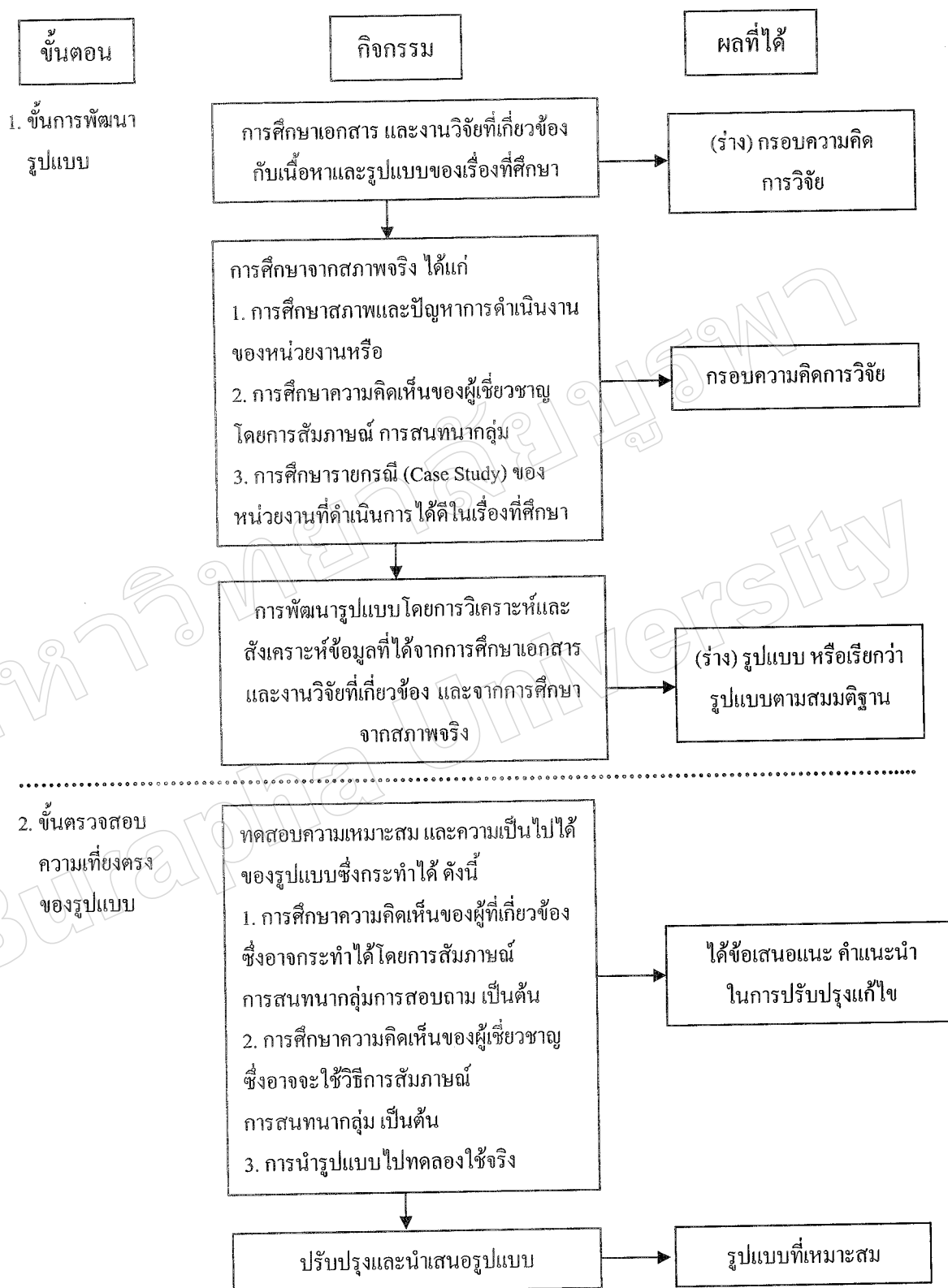
2.3 รูปแบบที่ใช้ตัวบุคคล คือผู้ทรงคุณวุฒิเป็นเครื่องมือในการประเมิน โดยให้ความ เชื่อถือว่าผู้ทรงคุณวุฒินั้นเที่ยงธรรม และมีดุลพินิจที่ดี ทั้งนี้มาตรฐานและเกณฑ์พิจารณา ต่าง ๆ นั้น จะเกิดขึ้นจากประสบการณ์และความชำนาญของผู้ทรงคุณวุฒินั่นเอง

2.4 รูปแบบที่ขอมให้มีความยืดหยุ่นในกระบวนการทำงานของผู้ทรงคุณวุฒิ ตามอรรถาธิบายและความถนัดของแต่ละคน นับตั้งแต่การกำหนดประเด็นสำคัญที่จะนำมาพิจารณา การบ่งชี้ข้อมูลที่ต้องการการเก็บรวบรวมข้อมูล การประมวลผล การวินิจฉัยข้อมูล ตลอดจนวิธีการ นำเสนอ

3. การทดสอบรูปแบบโดยการสำรวจความคิดเห็นของบุคคลากรที่เกี่ยวข้อง มักจะใช้กับการพัฒนารูปแบบโดยใช้เทคนิคเดลฟาย เมื่อผู้วิจัยได้พัฒนารูปแบบโดยใช้เทคนิคเดลฟายเสร็จสิ้นเรียบร้อยแล้วผู้วิจัยจะนำรูปแบบที่พัฒนาขึ้นในรอบสุดท้ายมาจัดทำเป็นแบบสอบถามที่มีลักษณะเป็นแบบประมาณค่า (Rating Scale) เพื่อนำไปสำรวจความคิดเห็นของบุคคลที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของรูปแบบ

4. การทดสอบรูปแบบโดยการทดลองใช้รูปแบบ การทดสอบรูปแบบโดย การทดลองใช้รูปแบบนี้ ผู้วิจัยจะนำรูปแบบที่พัฒนาขึ้นไปทดลองใช้จริงกับกลุ่มเป้าหมาย มีการดำเนินการตามกิจกรรมอย่างครบถ้วนผู้วิจัยจะนำข้อค้นพบที่ได้จากการประเมินไปปรับปรุงรูปแบบต่อไป

ดังภาพที่ 11

ภาพที่ 11 ขั้นตอนการวิจัยการพัฒนารูปแบบ ร่างรูปแบบจากการวิเคราะห์เอกสารและการศึกษา
จากสภาพจริง

เทคนิคการสนทนากลุ่ม (Focus Group Interview)

หลักการสนทนากลุ่ม เป็นอีกวิธีหนึ่งที่ใช้ในการศึกษา/หาข้อมูลที่ต้องการ แต่วิธีนี้จำเป็นต้องมีการเตรียมการ/วางแผนอย่างเหมาะสม และหัวข้อที่สนทนากลุ่มนั้นต้องเป็นเรื่องที่กลุ่มให้ความสนใจด้วย โดยปกติจะนั่งสนทนาระหว่างผู้สัมภาษณ์เป็นกลุ่มประมาณ 6 – 12 คน แต่อาจมีข้อยกเว้นได้ ประมาณ 4 – 5 คน ในบางกรณีระหว่างการสนทนานั้นจะมีผู้คอยจดประเด็นการสนทนาเรียกว่าผู้ดำเนินการสนทนา เป็นผู้คอยชักจูงให้สมาชิกในกลุ่มแสดงความคิดเห็นร่วมกัน รวมทั้งสร้างบรรยากาศที่เป็นกันเองภายในกลุ่มด้วย การสนทนากลุ่มจึงเป็นวิธีการของการสนทนาข้อมูลจากกลุ่มโดยที่ทุกคนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้ได้ข้อมูลเนื้อหาที่สาระที่เป็นประเด็นเฉพาะด้าน
2. เพื่อให้ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับประเด็นนั้น ๆ แสดงความคิดเห็นให้ข้อมูล รายละเอียด
3. เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงคุณภาพ

องค์ประกอบในการสนทนากลุ่ม

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543, หน้า 105-106) กล่าวถึงองค์ประกอบในการจัดสนทนากลุ่ม ดังนี้

1. บุคลากรที่เกี่ยวข้อง

1.1 ผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) ผู้ดำเนินการสนทนาจะต้องเป็นผู้ที่พูดและฟังภาษาท้องถิ่นได้ เป็นผู้ที่มีบุคลิกดี สุภาพอ่อนน้อมและมนุษยสัมพันธ์ดี

1.2 ผู้ดำเนินการสนทนาจะต้องเป็นผู้รู้ความต้องการและวัตถุประสงค์ของการศึกษาชุมชนในแต่ละครั้งเป็นอย่างดีด้วย

1.3 ผู้จดบันทึกการสนทนา (Notetaker) ผู้จดบันทึกการสนทนาจะต้องรู้วิธีว่าทำอะไร จึงจะจดบันทึกได้อย่างมีประสิทธิภาพเพราะจะต้องจดบันทึกบรรยากาศที่เกิดขึ้นระหว่างการสนทนาด้วย

1.4 ผู้ช่วย (Assistant) ผู้ช่วยจะเป็นผู้ทำหน้าที่ช่วยเหลือทั่วไปในขั้นเตรียมการสนทนากลุ่ม เช่น เตรียมสถานที่ จัดสถานที่ บันทึกเสียง เป็นต้น

1.5 ผู้ร่วมสนทนาเพื่อให้ข้อมูลหรือให้ข้อคิดเห็นต่าง ๆ ประมาณ 6 – 12 คน

2. แนวทางในการสนทนากลุ่ม ควรต้องจัดแนวทางในการสนทนากลุ่มและจัดลำดับหัวข้อในการสนทนา ในทางปฏิบัติอาจยึดหยุ่นได้จากบรรยากาศในการสนทนาที่เกิดขึ้น ซึ่งผู้ดำเนินการสนทนาอาจจะได้ประเด็นซึ่งไม่ได้คาดคิดเอาไว้มาก่อนจากผู้เข้าร่วมสนทนา ผู้ดำเนินการสนทนาสามารถชักจูงได้

3. อุปกรณ์สนาม อุปกรณ์สนามที่ควรเตรียม ได้แก่ เครื่องบันทึกเสียง เทปเปล่า ถ่านวิทยุ สมุดบันทึกและดินสอ เป็นต้น
4. แบบฟอร์มสำหรับคัดเลือกผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม ควรจัดเตรียมแบบฟอร์มสำหรับคัดเลือกผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มไว้ด้วย
5. ส่งเสริมสร้างบรรยากาศ เช่น เครื่องดื่ม ของขบเคี้ยว สิ่งของดังกล่าวจะเป็นสิ่งที่เสริมสร้างบรรยากาศความเป็นกันเองระหว่างผู้มีส่วนในการสนทนาได้รวดเร็วยิ่งขึ้น
6. ของสมนาคุณแก่ผู้เข้าร่วมสนทนา เพื่อเป็นการตอบแทนผู้เข้าร่วมสนทนา แม้จะเป็นสิ่งเล็กน้อย แต่ในทางจิตวิทยาแล้วเป็นสิ่งสำคัญมากสำหรับการแสดงออกซึ่งความมีน้ำใจของผู้ทำการสนทนา
7. สถานที่และระยะเวลา อาจจะเป็น บ้าน ศาลา วัด ใต้ต้นไม้ที่มีอากาศถ่ายเทสะดวก ห่างไกลความพลุกพล่าน เพื่อให้ผู้คนเข้าร่วมสนทนาได้มีสมาธิในเรื่องต่าง ๆ ที่กำลังสนทนา ส่วนระยะเวลาในการสนทนาโดยทั่วไป ไม่เกิน 2 ชั่วโมงต่อ 1 กลุ่ม
8. หัวข้อและประเด็นการสนทนากลุ่ม เพื่อเป็นประเด็นที่จะให้ผู้เข้าร่วมสนทนาได้พูดคุยกัน เสนอความคิดเห็น ซึ่งจะต้องเตรียมไว้ล่วงหน้าและสอดคล้องกับความสนใจของผู้เข้าร่วมสนทนา

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในประเทศ

วินัย บุญกล้า (2548) รูปแบบการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ของโรงเรียนบ้านห้วยคนทา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบูรณ์ เขต 2 พบว่า

1. สภาพและปัญหาของการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ของโรงเรียนบ้านห้วยคนทา พบว่า ห้องสมุด ห้องวิทยาศาสตร์ ห้องศิลปวัฒนธรรม ห้องจริยธรรมและห้องคอมพิวเตอร์ โดยภาพรวมพบว่าบรรยากาศภายในห้องไม่เอื้อต่อการเรียนรู้ จำนวนวัสดุและอุปกรณ์มีไม่เพียงพอการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ของนักเรียนมีน้อย และระยะเวลาการให้บริการไม่เป็นระบบ
2. รูปแบบการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ของโรงเรียนบ้านห้วยคนทา จากความคิดของผู้เชี่ยวชาญประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ 1) การศึกษาข้อมูลเบื้องต้น สภาพและปัญหาในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ 2) การปฏิบัติการทดลองและพัฒนา 3) การประเมินผลการดำเนินงาน และ 4) การปรับปรุงแก้ไขเพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพ
3. การประเมินผลการใช้รูปแบบการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ของโรงเรียนบ้านห้วยคนทา ในขอบเขต 4 ด้าน พบว่า

3.1 ด้านการดำเนินการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ ได้ทำการพัฒนาห้องสมุด ห้องวิทยาศาสตร์ ห้องคอมพิวเตอร์ ห้องจริยธรรม ห้องศิลปวัฒนธรรม และการเตรียมความพร้อมของบุคลากร โดยเพิ่มอุปกรณ์ ระบบการจัดการที่เอื้อต่อการใช้ประโยชน์และจัดการเรียนรู้

3.2 ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ สูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนด

3.3 ครูและนักเรียนมีความพึงพอใจต่อการจัดการเรียนรู้ในระดับมาก

3.4 ปริมาณการใช้ห้องสมุด ครู 11.2 ครั้ง นักเรียน 50.8 ครั้ง ประชาชน 17.5 ครั้ง ปริมาณการใช้ห้องวิทยาศาสตร์ ครู 8.2 ครั้ง นักเรียน 44.75 ครั้ง ประชาชน 9.3 ครั้ง ปริมาณการใช้ห้องคอมพิวเตอร์ ครู 10.6 ครั้ง นักเรียน 43.6 ครั้ง ประชาชน 7.6 ครั้ง ปริมาณการใช้ห้องจริยธรรม ครู 9.2 ครั้ง นักเรียน 21.3 ครั้ง ประชาชน 27.9 ครั้ง และปริมาณใช้ห้องศิลปวัฒนธรรม ครู 9.65 ครั้ง นักเรียน 42.4 ครั้ง ประชาชน 20.35 ครั้ง

ประสิทธิ แก้วบ่อ (2550) การดำเนินเพื่อพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ภายในโรงเรียน บ้านน้ำเกี๋งโนนสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ผลการศึกษาพบว่า ก่อนการดำเนินงานพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนบ้านน้ำเกี๋งโนนสว่าง ผู้ร่วมศึกษาค้นคว้ามีความรู้ความเข้าใจในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนไม่เพียงพอ สิ่งสำคัญคือ โรงเรียนไม่มีห้องปฏิบัติการสำหรับใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนมาก่อนผู้ศึกษาค้นคว้าและผู้ร่วมศึกษาค้นคว้า จึงได้กำหนดกลยุทธ์เพื่อการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ คือ การศึกษาดูงาน การประชุมเชิงปฏิบัติการ การปฏิบัติงานและการนิเทศติดตาม เพื่อดำเนินการตามแผนพบว่าผู้ร่วมศึกษาค้นคว้ามีความรู้ความเข้าใจและกระบวนการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ในโรงเรียนดีขึ้นและสามารถร่วมกันพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนได้ผลสำเร็จ ในการศึกษาครั้งนี้ได้รับความร่วมมือจากกลุ่มผู้ศึกษาค้นคว้าและกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการดำเนินงาน การประชุมปรึกษาหารือการแลกเปลี่ยนความรู้ โดยมีความมุ่งมั่นและตั้งใจจริงในการแก้ปัญหาร่วมกัน จนสามารถพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนบ้านน้ำเกี๋งโนนสว่าง และสามารถนำไปใช้ในการจัดการกระบวนการเรียนการสอนจนเกิดผลดีต่อผู้เรียนและได้รับการส่งเสริมสนับสนุนด้านงบประมาณวัสดุอุปกรณ์จากชุมชน ตลอดจนการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ผู้ร่วมศึกษาค้นคว้า เพื่อให้การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนได้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ

จันทร์เพ็ญ ประสาทไทย (2551) ได้ศึกษาการพัฒนาแหล่งเรียนรู้โดยการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โรงเรียนบ้านกระทุ่มราย อำเภอประทาย จังหวัดนครราชสีมา พบว่า หลังจากที่ได้ดำเนินการตามขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยการประชุมเชิงปฏิบัติการให้ความรู้ความเข้าใจในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้แก่คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง 3 ด้าน คือ

1. การให้ความรู้ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ในการสร้างแหล่งเรียนรู้ของคณะกรรมการ พบว่า คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานทั้ง 7 คน เข้าใจในบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการ สถานศึกษามีการเปลี่ยนแปลง โดยคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานทั้ง 7 คน คิดว่า การบริหารจัดการทางการศึกษาเป็นหน้าที่ที่ชุมชนต้องรับผิดชอบต่อสังคมร่วมกันเพื่อเด็กในชุมชน

2. ด้านความมั่นใจการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานการสร้างแหล่งเรียนรู้ตามบทบาท หน้าที่ของคณะกรรมการ พบว่า คณะกรรมการมีความมั่นใจในการทำงาน มีการแบ่งงานกันทำ และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการทำงานเป็นทีมพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือทางโรงเรียน

3. ด้านการพัฒนาความสามารถของคณะกรรมการ ในการจัดสร้างแหล่งเรียนรู้พบว่า คณะกรรมการสถานศึกษามีความสามารถในการจัดแหล่งเรียนรู้ ได้เป็นอย่างดีเกิดการพัฒนามขึ้น หลังจากประชุมเชิงปฏิบัติการและการทำงานร่วมกัน ประกอบกับทุกคนมีความต้องการที่จะเข้ามา มีส่วนร่วมในการพัฒนาสถานศึกษาเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว โดยสรุป คณะกรรมการสถานศึกษา ขั้นพื้นฐาน มีความภาคภูมิใจที่ได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาและสามารถทำให้สถานศึกษามีแหล่ง เรียนรู้ศูนย์สาธิตชุมชนฐานโรงเรียนไว้บริการนักเรียนและชุมชน ส่งผลให้โรงเรียนมีความเจริญ นักเรียนมีสุขภาพกายสุขภาพใจที่ดีมีความพร้อมในการเรียนซึ่งเป็นผลเนื่องจากการพัฒนาแหล่ง เรียนรู้โดยการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาทำให้บ้านวัด โรงเรียนมีความสัมพันธ์ อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

บุษบา ช่วยแสง (2553) ได้ศึกษาการพัฒนาแหล่งเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในโรงเรียน บ้านหนองอ้อน้อย อำเภอ่าวซอ จังหวัดอุดรธานี พบว่า ก่อนการดำเนินงานพัฒนาแหล่งเรียนรู้ ในโรงเรียนบ้านหนองอ้อน้อย หลังจากได้ดำเนินการตามขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยใช้ เทคนิคการประชุมปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมแล้ว แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนบ้านหนองอ้อน้อย ที่ต้องพัฒนา คือ ห้องสมุด สวนหย่อมเรขาคณิต สวนสมุนไพรในครัว ห้องปฏิบัติการคอมพิวเตอร์ สภาพแวดล้อม ระบบน้ำประปา ถนนปลอดฝุ่น ห้องดนตรีคาราโอเกะ เรือนเพาะชำและรั้ว พบว่า

1. แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนบ้านหนองอ้อน้อยที่ได้รับการพัฒนา คือ 1) สวนสมุนไพร ในครัว จำนวน 1 แปลง พื้นที่ 150 ตารางเมตร มีป้ายอธิบายชื่อสามัญ ชื่อวิทยาศาสตร์ วงศ์ของพืช สรรพคุณทางยา โดยใช้ประโยชน์ในการประกอบอาหารและใช้เป็นยารักษาโรค 2) สวนหย่อม เรขาคณิต จำนวน 1 สวน พื้นที่ 90 ตารางเมตร ประกอบด้วยรูปเรขาคณิต ทำเป็นสวนหิน พื้นกรวด มีป้ายบอกชื่อและคุณสมบัติของรูปเรขาคณิตต่าง ๆ โรงเรียนร่มรื่นสวยงาม

2. การมีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนบ้านหนองอ้อน้อยของผู้ร่วมวิจัย โดยภาพรวม พบว่า ผู้ร่วมวิจัยมีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ อยู่ในระดับมากที่สุด และ เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า ทุกด้านอยู่ในระดับมากที่สุด ด้านการรวมสะท้อนผลมีค่าเฉลี่ยสูงกว่า ทุกด้าน ส่วนด้านการร่วมสังเกตการณ์มีค่าเฉลี่ยต่ำกว่าทุกด้าน

3. ความพึงพอใจต่อการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนบ้านหนองอ้นน้อยของผู้ร่วมวิจัย โดยภาพรวมพบว่า มีความพึงพอใจในระดับมากที่สุด และเมื่อพิจารณารายด้านพบว่า ทุกด้านอยู่ในระดับมาก และด้านร่วมกันสะท้อนผล มีค่าเฉลี่ยสูงกว่าทุกด้าน ส่วนด้านการร่วมสังเกตการณ์ มีค่าเฉลี่ยต่ำกว่าทุกด้าน

งานวิจัยต่างประเทศ

เบคเคอร์รา (Becerra, 1974, pp. 68-87) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทและความเข้าใจระหว่างผู้บริหารกับตัวแทนของชุมชนในการวินิจฉัยปัญหาพบว่า การตัดสินใจปัญหาใด ๆ ที่เกี่ยวกับโรงเรียนผู้บริหารและตัวแทนของชุมชนจะต้องเข้าร่วมมือกันทุกฝ่าย จะต้องเข้าใจตามบทบาทหน้าที่และนโยบายที่ตกลงกันไว้ และนอกจากนั้นยังพบว่า ผู้บริหารต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจในการเข้าร่วมของชุมชนหรือประชาชน ในเรื่องเกี่ยวกับการตัดสินใจจะต้องมีการฝึกอบรมและเตรียมการก่อนพอสมควร ผู้บริหารจะต้องเป็นบุคคลที่ยอมรับตนเอง และไม่ควรคาดหวังเกี่ยวกับผลที่จะได้รับสูงเกินไปในการเข้าร่วมกับชุมชนในแต่ละครั้ง

อินดริยัน โด (Indriyanto, 1993, p. 3418-A) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาอิทธิพลของแหล่งเรียนรู้ในบ้านกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชนที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนระดับประถมศึกษาในประเทศอินโดนีเซีย ผลการวิจัยพบว่า ในระหว่างตัวแปรบ้านและแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ผู้ปกครองและชุมชนมีอิทธิพลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน เพราะผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการเรียนการสอน ทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาวิทยาศาสตร์สูงขึ้น เมื่อเทียบกับแหล่งชุมชนใดก็ตามที่ได้รับความร่วมมือจากบ้านและแหล่งชุมชนน้อย ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก็มีแนวโน้มต่ำลง

ไนแลนด์ (Nieland, 1999, p. 47) ได้ศึกษาการพัฒนาพื้นที่ที่รกร้างเป็นศูนย์การเรียนรู้กลางแจ้ง เป็นการศึกษาระบบการซึ่งนำมาใช้ในการพัฒนาพื้นที่รกร้างจำนวน 22 ไร่ เพื่อพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้ เพื่อให้ครู ผู้เรียน สมาคม ผู้ที่มีส่วนได้เสีย ตลอดจนนักท่องเที่ยวสามารถเข้ามาศึกษาได้ ผลการศึกษาพบว่า หลังการพัฒนาแล้วพื้นที่ดังกล่าวจะกลายเป็นศูนย์การเรียนรู้กลางแจ้งซึ่งประกอบด้วยพื้นที่ป่าแห่งชาติ หุบหญ้าแพรี ปรับปรุงสระน้ำ 2 สระ หุบหญ้าเมืองฝนและอ่าวเล็ก ๆ เป็นต้น นอกจากนั้นยังสร้างสวนวิทยาศาสตร์ขึ้นในบริเวณพื้นที่โรงเรียนสวนแรกเป็นพันธุ์ไม้ยืนต้น 54 ชนิด สวนที่ 2 ปลูกไม้ประดับและหญ้า 98 ชนิด สวนที่ 3 ประกอบด้วยพืชสมุนไพร ได้แก่ ดอกไม้ป่าเขตหุบหญ้าแพรี พันธุ์ไม้ที่สามารถดึงดูดผีเสื้อและนกฮัมมิง (Hummingbird) และพื้นที่ที่เป็นเขตพืชพันธุ์อันตราายที่มีในรัฐมินนิโซตา (Minnesota)

โกลด์ (Gold, 2000, p. 2338-A) ได้ศึกษากระบวนการศึกษาทางสังคมที่ชุมชนแห่งหนึ่งที่ได้รับเริ่มขึ้นในโรงเรียนชุมชน ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิรูปการศึกษาของเมืองฟิลาเดลเฟีย เพื่อเปลี่ยนแปลงความสำคัญระหว่างผู้ปกครอง ชุมชน และนักการศึกษาให้เข้ามามีส่วนร่วมเป็นหุ้นและร่วมมือกันในการจัดการศึกษาของโรงเรียนท้องถิ่นชุมชน ผลการศึกษาพบว่าผู้ปกครองส่วนมากเป็นผู้มีรายได้น้อย แนวความคิดของตนเองเคยถูกนักศึกษาละเลยไม่เห็นความสำคัญ แต่เมื่อได้เข้ามามีส่วนร่วมได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมที่มีการวางแผนอย่างเป็นระบบ สามารถช่วยให้ผู้ปกครองทั้งหลายตระหนักถึงการเข้ามาในหุ้นส่วน และมีส่วนร่วมในการจัดประสบการณ์ศึกษาของบุตรหลาน การจัดชุมชนในองค์กรจึงเป็นผลดี เนื่องจากเป็นตัวกลางระหว่างครอบครัวกับโรงเรียนทำให้สามารถนำผู้ปกครองที่มีความรู้ความสามารถเข้าร่วมงานกับโรงเรียนได้ จึงถือว่าผู้ปกครองเป็นสมบัติอันมีค่าอย่างหนึ่ง ดังนั้นการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้สรุปได้ว่า การชักนำให้ผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา จึงเป็นการทำให้ผู้ปกครองเป็นสมบัติทางด้านวัฒนธรรมและสังคมที่ส่งเสริมช่วยเหลือในการจัดประสบการณ์ในการเรียนให้แก่เยาวชนของท้องถิ่นได้

คีฟ (Keefe, 2003, p. 1613-A) ได้ศึกษาศูนย์การเรียนรู้วิถีทัศน์ที่สามารถบูรณาการกับหลักสูตรการเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาได้อย่างไร ศูนย์การเรียนดังกล่าวเป็นการถ่ายทอดโทรทัศน์วงจรปิด โดยเชื่อมต่อสัญญาณไปยังห้องเรียนทุกห้อง การบริการเรียนเรียงติดต่อวิถีทัศน์แก่นักเรียนและครู สร้างบทเรียนวิถีทัศน์และชุดการประชุมวิถีทัศน์ซึ่งเป็นการเตรียมประสบการณ์การเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติร่วมกันกับผู้เชี่ยวชาญอื่น ๆ รวมทั้งนักเรียนในพื้นที่ห่างไกลหรือการเรียนอิเล็กทรอนิกส์นาม พิพิธภัณฑ์ โรงภาพยนตร์ เป็นต้น ศูนย์การเรียนดังกล่าวได้สร้างสิ่งแวดล้อมทางการเรียนให้แพร่กระจายเพิ่มและขยายการเรียนรู้เกิดขึ้นที่โรงเรียน วิธีการศึกษานี้ขึ้นอยู่กับ Fourth Generation Evaluation ของ Guba และ Lincoln เพื่อพัฒนากรณีศึกษาการบูรณาการของการใช้ศูนย์การเรียนวิถีทัศน์ในโรงเรียนประถมศึกษาที่ใช้ เน้นการใช้เทคโนโลยีการบรรยายสิ่งที่เกิดขึ้นในศูนย์การเรียนวิถีทัศน์ในโรงเรียน ซึ่งใช้เวลาสังเกตนานกว่า 2 ปี ได้ถูกนำมากำหนดกรอบในการอ้างอิง สิ่งที่เกี่ยวข้องและประเด็นปัญหา ที่เป็นลักษณะของ Fourth Generation Evaluation ซึ่งขึ้นอยู่กับกระบวนทัศน์ความคิดเห็นของครูหลังจากที่ได้สังเกตพฤติกรรมการเรียนของผู้เรียนทางวิถีทัศน์และความสัมพันธ์ของการเรียนกับวิถีทัศน์กับการเรียนด้วยเทคโนโลยีรูปแบบอื่น ๆ ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ครูได้ปรับตัวหลักสูตรปรับให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ครูมีโอกาสพัฒนาขึ้นภายในโรงเรียนมีการแนะนำแหล่งเรียนรู้อย่างกว้างขวาง รวมถึงความสามารถของครูที่จะบรรจุการสอนตามทฤษฎีสร้างสรรค์ความรู้ และมีแรงกระตุ้นในการจัดการเรียนการสอนโดยใช้วิถีทัศน์

แม็คคอย (McCoy, 2003, p. 2500-A) ได้ศึกษาแผนพัฒนาการปรับปรุงผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน โคนนาคู ผู้ปกครองและผู้บริหารโรงเรียนมารวมกัน โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อกำหนดประสิทธิภาพของแผนการ ในการระบุนความต้องการทางวิชาการและกำหนดปรับปรุงท้องถิ่นปัจจุบัน ตรวจสอบข้อมูลทางวิชาการของนักเรียน ซึ่งเป็นการสนับสนุน โปรแกรมใหม่และ โปรแกรมเก่าที่มีอยู่ เพื่อใช้เป็นกระบวนการไปมีส่วนร่วมในการวางแผนปรับปรุงท้องถิ่นที่เหมาะสมกับทรัพยากรที่มีอยู่

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า แนวทางในการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยจึงได้นำแนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนำมาประยุกต์ใช้หลักการและขั้นตอนการดำเนินงานตามแนวคิดของ เคมมิส และแม็คแท็กการ์ด (Kemmis & McTaggart, 1988) มาใช้ในการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในส่วนของการปฏิบัติการนั้นประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ ขั้นที่ 1 การวางแผน (Planning) ขั้นที่ 2 การนำแผนไปปฏิบัติ (Action) ขั้นที่ 3 การสังเกต ติดตาม และประเมินผล (Observation) ขั้นที่ 4 การสะท้อนกลับ (Reflection) ซึ่งการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมดังกล่าวเป็นกระบวนการที่เป็นพลวัต (Dynamic Process) ของเกลียวปฏิสัมพันธ์ ที่มีกระบวนการย้อนกลับและนำไปสู่การพัฒนาขั้นต่อไป (Back and Forth) จากผลสะท้อนของสิ่งที่ปัญหา การเก็บรวบรวมข้อมูลและการปฏิบัติตามแผนที่กำหนด และ ผู้วิจัยนำเทคนิค AIC (Appreciation Influence Control) มาใช้ในการวิเคราะห์สภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ที่จะให้เกิดขึ้นใน โรงเรียนวัดชนะสงครามสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มาตรา 24 “การจัดกระบวนการเรียนรู้ให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องดำเนินการดังต่อไปนี้ จัดเนื้อหาสาระและ กิจกรรม ให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ฝึกทักษะกระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์และการประยุกต์ความรู้มาใช้ป้องกันและแก้ปัญหา จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง จัดการเรียนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกันรวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงามและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ไว้ในทุกวิชา ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศสภาพแวดล้อม สื่อการเรียนและอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อม ๆ กัน จากสื่อการเรียนการสอนและแหล่งวิทยาการประเภทต่าง ๆ จัดการเรียนรู้ให้เกิดได้ทุกเวลา ทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดามารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ